

อภิธรรมมหาวิทยาลัย
ABHIDHAMMA UNIVERSITY
WATRAKHANG DHONBURI THAILAND.

แสดงอานิสงส์แห่งการอบรมภาวนาให้เกิดปัญญา

คือ รู้ ตื่น และ เบิกบาน ถึงความเป็นไปได้ในนามวิติ

ของสัตว์ทั้งหลายใน ๓๑ ภูมิ

เล่มที่ ๑

หลักสูตรชั้นอาจารย์พิเศษ ตรี

และ ประชาชนทั่วไป

ฉบับ ฉลองพระชนมายุ ๖ รอบ ๗๒ พรรษา

ของ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

รวบรวมโดย

พระศรีคัมภีรญาณ (ถวัลย์ ญาณจารี ป.ธ. ๙ อภิธรรมมหาบัณฑิต)

สำนักเรียนวัดระฆังโฆสิตารามวรมหาวิหาร

กรุงเทพมหานคร

(สงวนลิขสิทธิ์ตามพระราชบัญญัติ)

แสดงอันตงส์แห่งการอบรมภาวนาให้เกิดปัญญา

คือ ฐิ ตัน และ เบิกบาน ถึงความเป็นไปได้ในนามวิติ

ของสัตว์ทั้งหลายใน ๓๓ ภูมิ

เล่มที่ ๑

หลักสูตรชั้นอาจารย์พิเศษ ตรี

และประชาชนทั่วไป

ฉบับ นลของพระชนมายุ ๖ รอบ ๗๒ พรรษา

ของ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

รวบรวมโดย

พระศรีคัมภีรญาณ (ถวัลย์ ญาณจารี ป.ธ. ๙ อภิธรรมมหาบัณฑิต)

สำนักวัดระฆังโฆสิตารามวรมหาวิหาร

กรุงเทพมหานคร

พิมพ์ครั้งที่ ๑, ๕๐๐ ฉบับ

ราคาเล่มละ ๖๐ บาท

วันที่ ๒๒ กันยายน ๒๕๔๔

(สงวนลิขสิทธิ์ตามพระราชบัญญัติ)

ՊՐԵՍԻԴԵՆՏԻ ԻՆՏԵՐՆԱԿԱՆ ԿԱԶՄԻ ՄԻՋՈՒԹՅԱՆ ԿԵՆՏՐԱԼԻ

ԴԵՐՅԱՆՔԻ ԵՎ ԿՐԹՈՒԹՅԱՆ ԿԱԶՄԻ ԿԱՌԱՐԱԿՈՒՄԻ ԿԵՆՏՐԱԼԻ

ՄԻՋՈՒԹՅԱՆ ԿԵՆՏՐԱԼԻ

Ե ԿԵՆՏՐԱԼԻ

ԲԱ ԿՐԹՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՄԻՆԻՍՏԵՐԱՆԻ

ԿՐԹՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՄԻՆԻՍՏԵՐԱՆԻ

ԴԱՏԱՆ ԵՎ ԿՐԹՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՄԻՆԻՍՏԵՐԱՆԻ

ԿՐԹՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՄԻՆԻՍՏԵՐԱՆԻ

ԿՐԹՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՄԻՆԻՍՏԵՐԱՆԻ

(ԿՐԹՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՄԻՆԻՍՏԵՐԱՆԻ ԿՐԹՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՄԻՆԻՍՏԵՐԱՆԻ)

ԿՐԹՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՄԻՆԻՍՏԵՐԱՆԻ

ԿՐԹՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՄԻՆԻՍՏԵՐԱՆԻ

ԿՐԹՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՄԻՆԻՍՏԵՐԱՆԻ

ԿՐԹՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՄԻՆԻՍՏԵՐԱՆԻ

ԿՐԹՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՄԻՆԻՍՏԵՐԱՆԻ

(ԿՐԹՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՄԻՆԻՍՏԵՐԱՆԻ)

ภูมิพลมหาราชวรุต ขยมงคลวรทานคาถา

คาถาวายพระพรชัยมงคล

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพล มหาราช

ภูมิพล มหาราช
ธมมิโก ทศธมเมหิ
ทุกขโต ทุกขิตะ ทบเย
สมุสสาโห ปโมเจติ
เมตโตทเกณ โตเสติ

ทชยานิ รฐฐาทุณโน
รชชั กาเรติ สพุพพา
ภยโต ภยตชชิตะ
มหาการุณเจตสา
ธมเม เทโว ภูมิเช ๑

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลมหาราช ผู้ทรงเป็นมิ่งขวัญของปวงชนชาวไทย ทรงเป็นพระธรรมิกมหาราช ทรงปกครองแผ่นดินด้วยทศพิธราชธรรมตลอดมา ทรงมีพระราชอุตสาหะสม่ำเสมอด้วยพระหฤทัยกอปรด้วยพระกรุณาภาพอันยิ่งใหญ่ ช่วยปลดปล่อยชาวไทยผู้ประสบความทุกข์ยากให้พ้นจากความทุกข์ยาก ผู้ประสบภัยพิบัติให้พ้นจากภัยพิบัติ ทรงทำให้ชาวไทยชุ่มชื่นใจด้วยน้ำพระทัยคือพระเมตตาธรรม เหมือนพระพิรุณโปรยปรายลงมาในหน้าแล้งทำให้สาส์ตว์บนแผ่นดินชุ่มชื้นฉะนั้น

ยตุถ อจุใจทกั โหติ
ยณจ สุกขั อโสกลยจ
ยนติ ภขติ ภูมิโนโท
ตตุถ ทุกขั ว ทุกขินิ

สโมกนตัง ปกุพพุเต
ดินตัง โสกัง กโรติ น
สทกขัง สภยมุปีจ
ชีณัง ตสฺสสถานภาวโต ๑

สถานที่ใดมีน้ำท่วม ก็ทรงทำสถานที่นั้นให้มีน้ำพอดี สถานที่ใดแห้งแล้งขาดแคลนน้ำ ก็ทรงทำที่นั้นให้ชุ่มฉ่ำมีน้ำสมบูรณ์ พระจอมแผ่นดินเสด็จพระราชดำเนินถึงสถานที่ใด ๆ ซึ่งมีความทุกข์เข็ญและผองภัย ความทุกข์เข็ญ ณ ที่นั้น ๆ ก็พลันมลายไปด้วยพระบรมเดชานุภาพของพระองค์

กตัส สัพพกิจจณฺญ

จินฺติตา สัพพจินฺตา จ

สัพพานี สัพพพญานํ

สัพพวาจา จ วาจิตา

สัพพเสทา จ มุจฺจเร

สุขตถาย ปวตฺตเร ฯ

พระราชกรณียกิจทั้งปวงที่พระองค์ทรงบำเพ็ญแล้วก็ดี พระราชดำรัสทั้งหมดที่
ตรัสแสดงแล้วก็ดี พระราชดำริทั้งสิ้นที่ทรงดำริไว้แล้วก็ดี พระเสโททุกหยาดที่หยดโลม
दनก็ดี ล้วนเป็นไปเพื่อความสุขและประโยชน์แก่ปวงชนชาวไทยทั้งสิ้น

สัพพพญายา อิมาคมฺม

สมกฺกยา เอกจิตฺตา จ

รณฺจิสฺส เอกรัชชณฺจ

วิจกฺขณํ นริสฺสรํ

ธมฺเมเน ทยฺยวฑฺฒเน

ธมฺมเนตฺติณฺจ รกฺขเร ฯ

ปวงชนชาวไทยได้อาศัยพระบารมีแห่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงพระ
ปัญญาแจ้งประจักษ์พระองค์นี้ จึงมีความสมัครสมานสามัคคี มีน้ำใจร่วมกันในการพัฒนา
ประเทศไทย ช่วยกันรักษาเอกราชและธรรมเนียมประเพณีของชาติไว้ได้โดยธรรม

อิทาเนโส มหาราชา

อิทิสเ มงฺกเล กาเล

รตนตฺตยานุกาเวน

ยํ สัพพกฺุสฺสํ กมฺมํ

ยนโน สัพพปรีตฺตณฺจ

ตสฺส ตสฺसानุกาเวน

ทีฆายุกํ อโรโค จ

พลุเปโต สโต โหตุ

จิรํ รัชเช ปติฏฺฐาตุ

เทวสฺตตฺตติสฺมาโยโก

เทมสฺส วรมงฺกลํ

รตนตฺตยเตชสา

อมฺเหหิ ปสฺสํ สทา

ภณฺตี สิทฺธิทายกํ

ภุมิพลํ นราธิปํ

สฺวจิตํ อกฺุโตภโย

สัพพจินฺตานํ ปารกฺุ

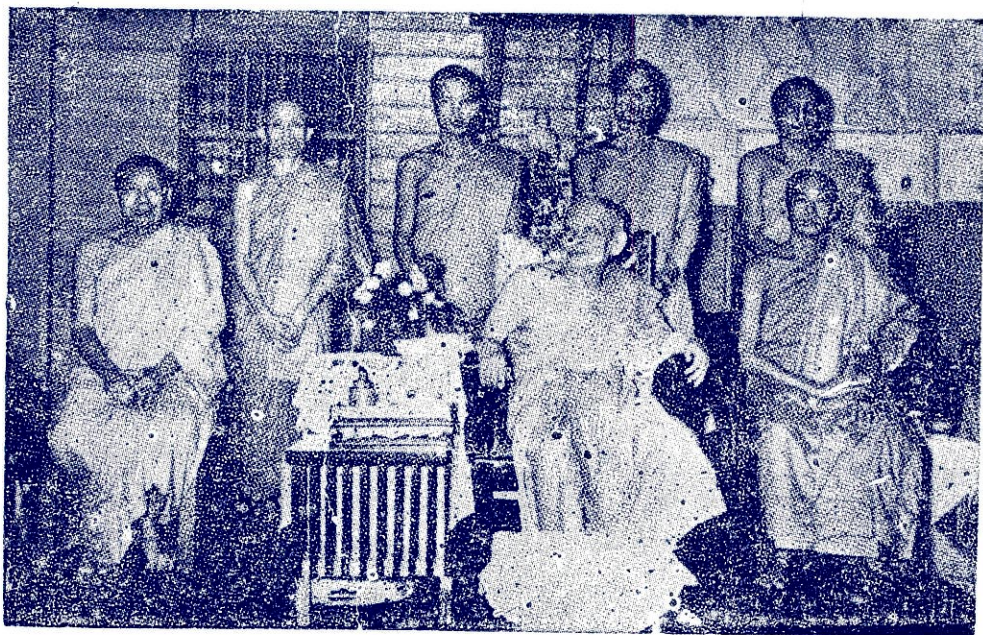
ปติฏฺฐา ทยฺยวาสินฺติ ฯ

บัดนี้ พระมหाराชเจ้าพระองค์นั้นทรงเจริญพระชนมายุ ๖ รอบ ๗๒ พรรษา
แล้ว ในมหามงคลสมัยเช่นนี้ อาตมภาพทั้งหลายขอถวายพระพรชัยมงคลแด่สมเด็จพระม-
หปิตร พระราชสมภารเจ้าพระองค์นี้ ด้วยเดชาอาณภาพแห่งพระศรีรัตนตรัย และ

ด้วยอานุภาพแห่งกุศลกรรมทั้งปวงที่อาตมภาพทั้งหลายสั่งสมไว้แล้วทุกเมื่อมา ตลอดทั้ง
อานุภาพแห่งพระปริตรที่อำนวยการความศักดิ์สิทธิ์ให้ทั้งปวงที่อาตมภาพทั้งหลายได้สวดสาธ-
ยายแล้วนี้ ขอพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า ทรงมี
พระชนมายุยืนนาน ทรงนิราศจากโรคอาพาธ ทรงพระเกษมสำราญ หาเภทภัยจากที่
ใดๆ มาพ้องพานมิได้ มีพระพลานามัยแข็งแรง มีพระสติมั่นคง ทรงได้รับความสำเร็จ
แห่งพระราชดำริทั้งปวง สถิตสถาพรอยู่ในไอศุรย์ราชสมบัติ เป็นที่พึ่งแห่งพสกนิกร
ชาวไทย ตลอดกาลนาน เทอญ.

คณะสงฆ์ไทย

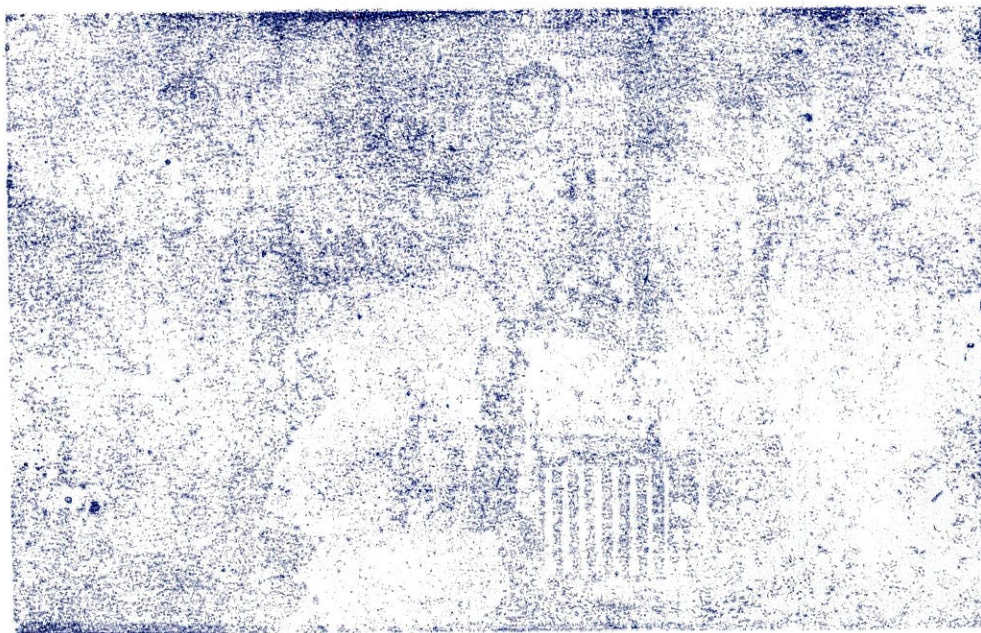
ผู้ได้รับปริญญาบัตรเป็นอธิธรรมบัณฑิตรุ่นแรก ๔ รูป ที่ได้ถ่ายร่วมกับ
พระมหาเถระ ๓ ท่าน เมื่อ ๓๐ มกราคม ๒๕๐๘

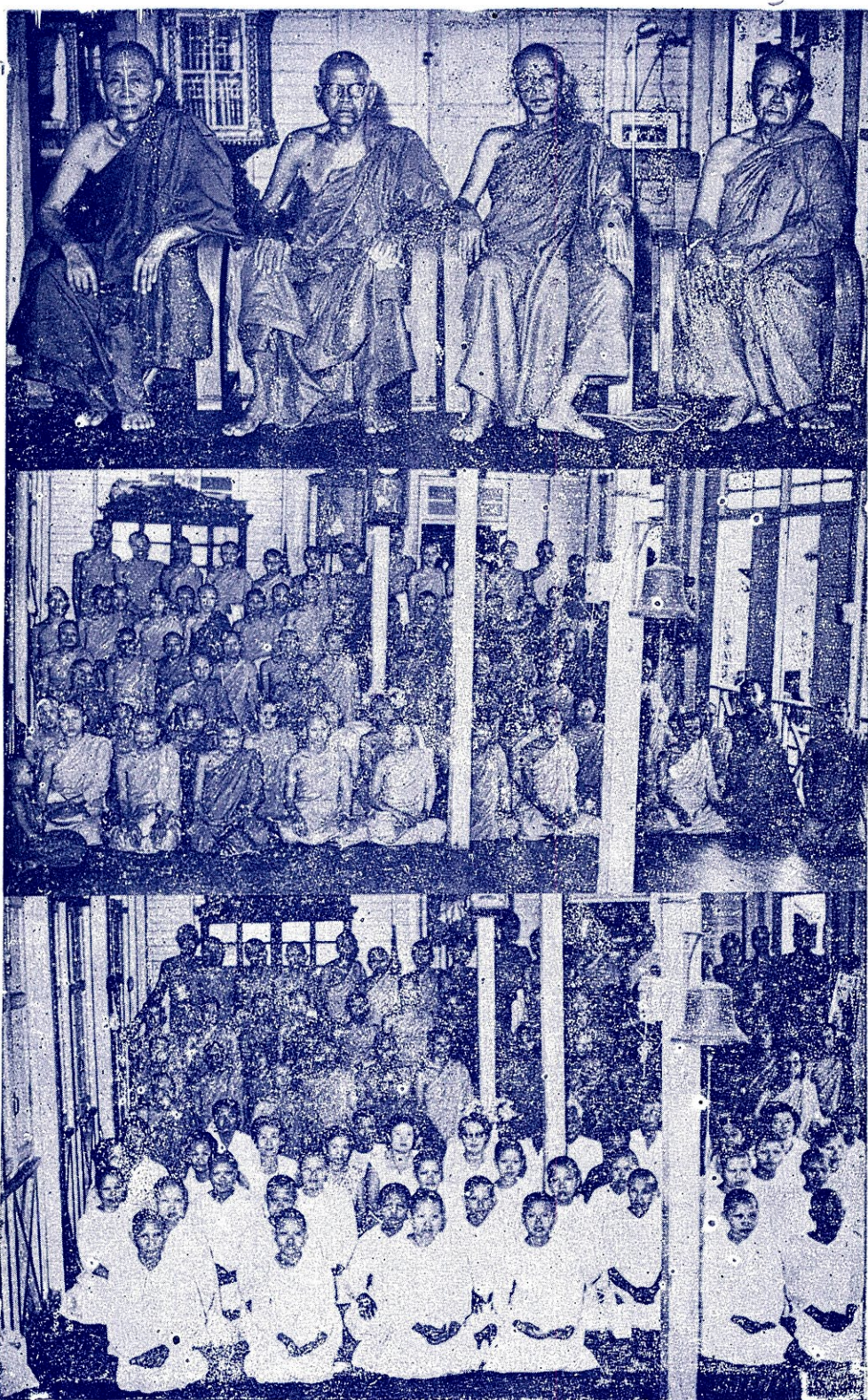
(แถวหน้า) พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ สมเด็จพระสังฆราช ฉาโณทยมหาเถระ
พระสัทธัมมโชติกะ ฐัมมาจริยะ

(แถวหลัง) พระศรีคัมภีรญาณ พระอธิการประสาท สุปณฺฑิโต
พระอาจารย์หวด มงคลโต พระครูธรรมบาล อคฺคจิตฺโต

ជំនាញត្រូវបានកែតម្រូវ ឱ្យ គ្រប់គ្រាន់តាមការស្នើសុំរបស់អង្គការសហប្រជាជាតិ
 ១៩៩៧ ក្រសួងសេដ្ឋកិច្ច និងហិរញ្ញវត្ថុ កម្ពុជា

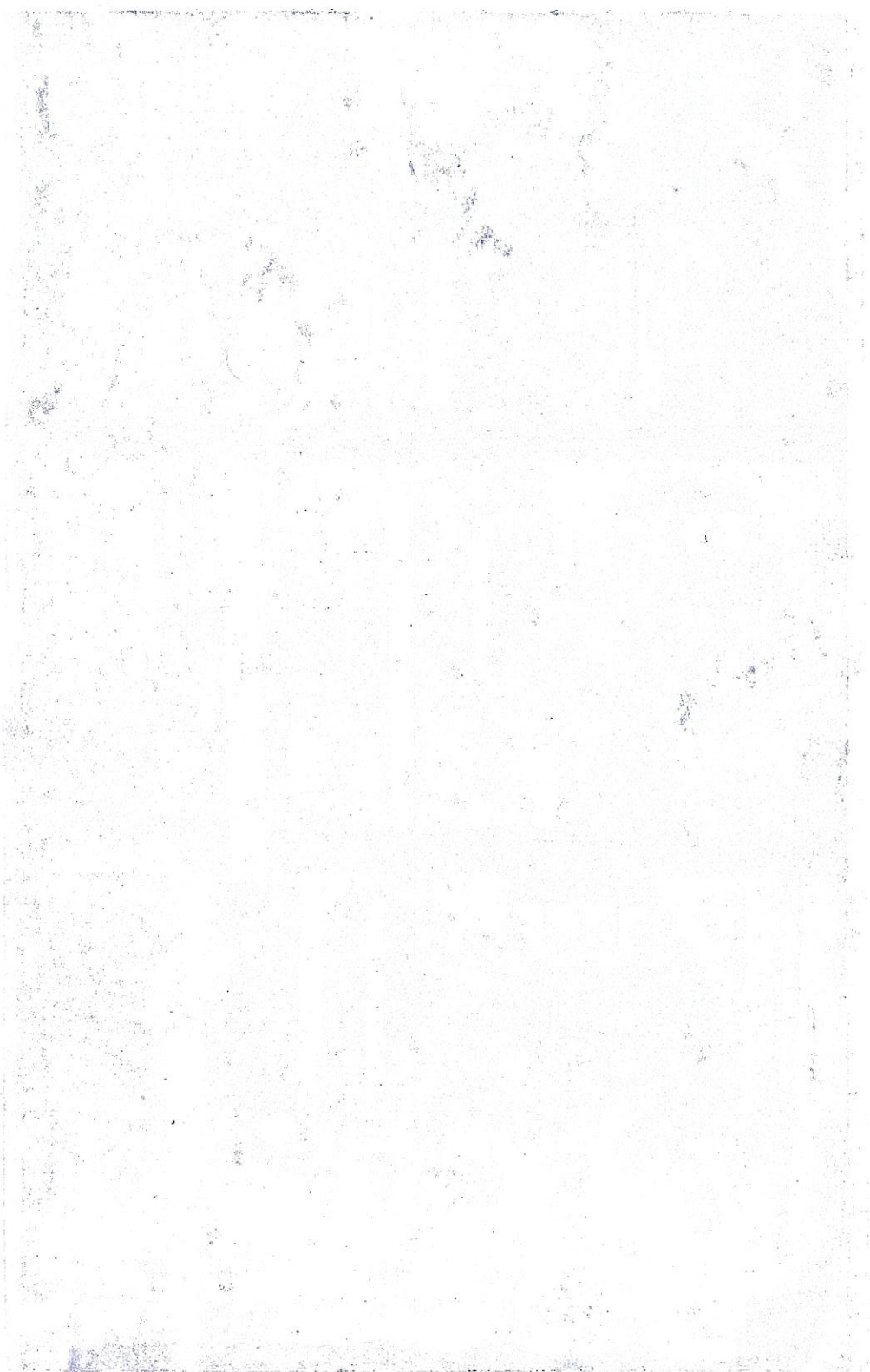

ឧបនាយករដ្ឋមន្ត្រី គណៈកម្មាធិការស្រាវជ្រាវ និងស្រាវជ្រាវ (អង្គការ)
 អង្គការសេដ្ឋកិច្ច និងហិរញ្ញវត្ថុ
 លោកជំទាវ អគ្គនាយករដ្ឋមន្ត្រី គណៈកម្មាធិការស្រាវជ្រាវ (អង្គការ)
 លោកជំទាវ អគ្គនាយករដ្ឋមន្ត្រី គណៈកម្មាធិការស្រាវជ្រាវ

รองพระสังฆราชพม่า เยี่ยมอภิธรรมมหาวิทยาลัย
วัดระฆังโฆสิตารามวรมหาวิหาร

๓๐ มกราคม ๒๕๐๒

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

ใบตั้งผู้อำนวยการ

โดยที่ได้พิจารณาเห็นว่า การศึกษาพระอภิธรรม ในสำนักเรียนวัดระฆัง-โฆสิตารามวรมหาวิหาร ได้เป็นที่สนใจทั้งคฤหัสถ์และบรรพชิตเป็นอันมาก มีนักเรียนเพิ่มขึ้นโดยลำดับ สมควรได้มีผู้อำนวยการสอนควบคุมการศึกษา และสถานศึกษาให้เรียบร้อยมีระเบียบด้วยดี

จึงขอแต่งตั้งให้ พระมหาถวัลย์ ญาณจารี เปริยวัชรธรรม ๗ ประโยค นักธรรมชั้นเอก อภิธรรมมหาบัณฑิต เป็นประธานผู้อำนวยการ ในโรงเรียนอภิธรรมมหาวิทยาลัยวัดระฆังโฆสิตารามวรมหาวิหาร มีอำนาจดำเนินการศึกษาตามที่เห็นสมควร ตลอดถึงการบริหารดูแลรักษา สถานที่ และรักษาสงฆ์ของอันเป็นอุปกรณ์การศึกษาของโรงเรียน

ในการดำเนินงาน หากมีอุปสรรคอันใดให้รีบรายงานเจ้าสำนักเรียน และเรียกประชุมการปรึกษาหารือทันที

ตั้ง ณ วันที่ ๑๓ มกราคม พ.ศ. ๒๕๑๑

พระเทพสิทธินายก
เจ้าสำนักเรียน

FRANCIS & TAYLOR

WINTER HARBOR, ALASKA

RECEIVED JAN 10 1968

CONFIDENTIAL

1. The first part of the document is a list of names, including "John", "Mary", "James", "Elizabeth", "Thomas", "Sarah", "Michael", "David", "William", "Richard", "Henry", "George", "Charles", "Edward", "Robert", "John", "Mary", "James", "Elizabeth", "Thomas", "Sarah", "Michael", "David", "William", "Richard", "Henry", "George", "Charles", "Edward", "Robert".

ปรากฏว่า ปัจจุบันนี้ โรงเรียนอภิธรรมมหาวิทยาลัย ในวัดระฆังโฆสิตาราม
รวมหาวิหาร นับแต่พระสัทธัมมโชติกะ (ชาติพม่า) ได้ถึงมรณภาพเหตุการณ์ผันผวนโดย
บุคคลคณะหนึ่ง ทำให้เกิดอุปสรรคแก่โรงเรียนของวัดฯ เช่นการเงินอันจำเป็นแก่การ
ใช้จ่ายในโรงเรียน เป็นต้น ถูกตัดขาด แม้หนังสือของทางโรงเรียนฯ ซึ่งเป็นสมบัติ
ของสงฆ์ในวัดระฆังฯ ซึ่งขายได้เป็นราคาเงินที่ถูกตัดขาดจนหมดสิ้น ทางวัดจำเป็นต้อง
อาศัยหนังสือซึ่งจะขายได้เงินมาจุนเจือแก่การงานของโรงเรียน แต่กุญแจตู้ของหนังสือ
ก็ไปอยู่ที่คุณวรรณ โกเมศ มีหนังสือไปขอกุญแจก็ไม่ให้โดยอ้างเหตุขัดข้อง จึงจำเป็น
ที่จะต้องจัดการเพื่อการดำเนินงานของโรงเรียนในวัด

โดยอาศัยอำนาจที่เจ้าอาวาสวัดระฆังฯ โดยมอบไว้จึงตั้งให้

๑. พระมหาถวัลย์
๒. พระมหาเที่ยง
๓. พระมหาประจวบ
๔. พระมหาซอน
๕. พระมหาสุวิทย์

จัดการเปิดตู้หนังสือสำหรับขาย และทำความเข้าใจบรรยายหลักฐานและเซ็นรับรองไว้ และ
ให้พระมหาถวัลย์ ภาณจารี มีหน้าที่จำหน่ายแต่ผู้เดียว และรับผิดชอบในการเงินด้วย

ตั้งแต่วันที่ ๑๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๑๑

พระราชธรรมภาณี

พระมหาถวัลย์ ภาณจารี

ผู้รับมอบอำนาจจากเจ้าอาวาสวัดระฆังฯ

คำนำ

เนื่องด้วยหนังสือเล่มที่ท่านถืออยู่นี้ ข้าพเจ้าให้ชื่อว่า “อานิสงส์แห่งการ
อบรมภาวนาให้เกิดปัญญา คือ รู้ ตน และ เบิกบาน ถึงความเป็นไปในนามวิถึ
ของสัตว์ทั้งหลายใน ๓๑ ภูมิ” สำหรับเป็นหลักสูตรของอาจารย์พิเศษตรี เพราะ
ในเรื่องความเป็นไปในนามวิถึ เป็นสิ่งที่อาจารย์ผู้สอนพระอภิธรรมควรรู้ จะได้ปฏิบัติ
ถูก ไม่หลงทางอีกด้วย เพราะจะต้องไปเกิดในภูมิต่างๆ เมื่อรู้แล้วจะไปเกิดตามวิถึจิต
ดังบาลีว่า

น หิ ธมฺโม อธมฺโมจ อุกโธ สมวิปากิโน

อธมฺโม นิรยํ เนติ ธมฺโม ปาเปติ สุกตํ

สภาวะธรรมทั้งหลายมีสภาพไม่เหมือนกัน คือ อกุศล ๑๒ เจตสิก ๒๗ ดวง ย่อมนำสัตว์
ทั้งหลายไปสู่ทุกคติภูมิ คือ อบายภูมิ ๔ ธรรมคือกุศลจิต ๒๑ เจตสิก ๒๗ ย่อมนำสัตว์
ทั้งหลายไปสู่สุคติภูมิ คือ เมื่อรู้แล้วจะได้เส้นทางที่ไม่ดี ดำเนินไปตามทางที่ดี

อนึ่ง การพิมพ์หนังสือเล่มนี้ในครั้งนี้ บุญกุศลใดๆ ถ้าหากจะพึงมีจากหนังสือ
เล่มนี้ ข้าพเจ้าขอแผ่ส่วนกุศล ให้แก่พระบูรพาจารย์และสรรพสัตว์ทุกหมู่เหล่าใน ๓๑ ภูมิ
ถ้ามีทุกข์ขอให้พ้นจากทุกข์ ถ้ามีสุขอยู่แล้วขอให้มีความสุขยิ่งขึ้นไปเทอญ

พระศรีคัมภีรญาณ

ผู้อำนวยการสอนพระอภิธรรม

ณ สำนักเรียนวัดระฆังโฆสิตารามวรมหาวิหาร

๑๕ กันยายน ๒๕๕๔

ក្រសួង

056

1919

© 2005 Pearson Education, Inc.

4545

၆. တ

ตอบ

67. 1

ตอบ

๓. อารมมณฉกกะ

៥. វប្បធម៌សង្គម

๔. วรรณคดี

๖. วิสัยปประวัติตจกกะ

ฉกกะ เสร็จไปแล้วในปริ

นี่อีกนั้น ก็เพราะวัตถุ ๖ ทวาร ๖ อารมณ์ ๖ นี้ มีความสำคัญมาก เพราะวิญญาณ ๖ จะเกิดขึ้นได้ ก็ต้องมีวัตถุ, ทวาร, อารมณ์ ถ้าขาดสิ่งใดอย่างหนึ่ง ก็เกิดขึ้นไม่ได้แล้ว วิชิตทั้งหมดยกก็เกิดไม่ได้ เมื่อวิชิตเกิดขึ้นไม่ได้แล้ว วิสยปวัตติทั้ง ๖ ก็ขึ้นไม่ได้เช่นเดียวกัน เพราะเหตุฉะนั้น จึงต้องนำมาแสดงในปริจเจทที่ ๕ นี้ อีก เพื่อให้คนศึกษาทราบถึงความสำคัญของฉกกระทง ๓

๔. ถาม คำว่า "วิสยปวัตติ" หมายความว่าอะไร ? และให้แสดงจำนวนวิสยปวัตติในวิชิตตจิต และวิชิตด้วย ?

ตอบ คำว่า "วิสยปวัตติ" หมายความว่า ความเป็นไปแห่งอารมณ์ในทวารจำนวน วิสยปวัตติ ในวิชิตตจิต มี ๓ อย่าง คือ

๑. กรรมอารมณ์

๒. กรรมนิมิตอารมณ์

๓. คตินิมิตอารมณ์

วิสยปวัตติ ในวิชิต ๖ หรือ ๘

มี ๖ คือ

๑. อติมหันตารมณ์

๒. มหันตารมณ์

๓. ปรีตดารมณ์

๔. อติปรีตดารมณ์

๕. วิภูตารมณ์

๖. อวิภูตารมณ์

มี ๘ คือ

๑. อติมหันตารมณ์

- ๒. มหันตารมณ
- ๓. ปรีตารมณ
- ๔. อติปรีตารมณ
- ๕. อติวิภูตารมณ
- ๖. วิภูตารมณ
- ๗. อวิภูตารมณ
- ๘. อติอวิภูตารมณ

๕. ถาม คำว่า "วิ" เมื่อว่าโดยทวาร และวิญญาณแล้ว คืออะไรบ้าง ?

ตอบ คำว่า "วิ" เมื่อว่าโดยทวารแล้วมี ๖ คือ

- ๑. จักขทวารวิ
- ๒. โสตทวารวิ
- ๓. ฆานทวารวิ
- ๔. ชิวหาทวารวิ
- ๕. กายทวารวิ
- ๖. มโนทวารวิ

และเมื่อว่าโดยวิญญาณแล้ว มี ๖ คือ

- ๑. จักขวิญญาณวิ
- ๒. โสตวิญญาณวิ
- ๓. ฆานวิญญาณวิ
- ๔. ชิวหาวิญญาณวิ
- ๕. กายวิญญาณวิ
- ๖. มโนวิญญาณวิ

๖. ถาม ในวิญญาณจักกะนั้น มโนวิญญาณได้แก่จิตพวกไหน และจงแสดงวิสย-
ปวัตติทางทวารด้วย ?

ตอบ ในวิญญาณจักกะนั้น มโนวิญญาณนั้นได้แก่จิต ๘๘ ดวง (เว้นทวิปัญจ-

มิกข แลภ วิญญาณ ๑๐) จิตตเจต มโนเจตจิตตวิญญาณวิญญาณวิ
วิสยปวัตติทางปัญจทวารนั้นมี ๔ คือ

- ๑. อติมหันตารมณ
- ๒. มหันตารมณ
- ๓. ปรีตารมณ
- ๔. อติปรีตารมณ

๗. ถาม จงแสดงความหมายของ วิสยปวัตติ ดังต่อไปนี้

- ก. อติมหันตารมณ์ ข. มหันตารมณ์
ค. ปริตตารมณ์ ง. อติปริตตารมณ์

ตอบ จงแสดงความหมายของวิสยปวัตติ มีดังต่อไปนี้

ก. อติมหันตารมณ์ หมายความว่า ปัญจารมณ์ที่มีวิถิจิตเกิดขึ้นได้มากที่สุดจนครบ ๗ อย่าง

ข. มหันตารมณ์ หมายความว่า ปัญจารมณ์ที่มีวิถิจิตเกิดขึ้นได้มาก

เพียง ๖ อย่าง

ค. ปริตตารมณ์ หมายความว่า ปัญจารมณ์ที่มีวิถิจิตเกิดขึ้นได้น้อยมีแค่ ๕ อย่าง

ง. อติปริตตารมณ์ หมายความว่า ปัญจารมณ์ที่มีวิถิจิตเกิดขึ้นได้น้อยที่สุด กล่าวคือ มีแต่เพียงภวังคจลน เท่านั้น

๘. ถาม จงแสดงอายุของจิต เจตสิก รูป พร้อมกับบทยกหลักฐานบาลีขึ้นแสดงพร้อมทั้งแปล ?

ตอบ อายุของ จิต, เจตสิก, รูป, มีดังนี้ คือ ขณะเล็กทั้ง ๓ ได้แก่

๑. อุปาทกขณะ (เกิด)
๒. จิติกขณะ (ตั้ง)
๓. ภังคิกขณะ (ดับ)

เป็นอายุของจิต เจตสิก ดวงหนึ่งอายุของรูปเท่ากับจิต ๑๗ ดวง เมื่อว่าโดยขณะเล็กแล้ว มี ๕๑ ขณะเล็ก ดังมีหลักฐานบาลีแสดงว่า

“อุปาทกจีติภงควเสน ขณตฺตยํ เอกจิตฺตกฺขณํ นาม, ตานิ ปน สตฺตรถ จิตฺตกฺขณานิ รูปธมฺมานิ อายุ” แปลความว่า ขณะทั้ง ๓ คือ

๑. อุปาทกขณะ

๒. จิตិขณะ

๓. กังคักขณะ เหล่านี้ ชื่อว่า ขณะของจิตดวงหนึ่ง ส่วนระยะเวลาของขณะจิตที่เกิดขึ้นแล้วดับไป ๑๗ ดวงนั้น เป็นอายุของรูปธรรม ๒๒ รูปใดรูปหนึ่ง (เวณวิญญูติรูป ๒ ลักษณะรูป ๔)

๔. ถาม คำว่า “ขณะ” หมายความว่าอะไร และจงแสดงอายุของนามและรูปในขณะทั้ง ๓ นั้นว่า มีความต่างกันอย่างไร ?

ตอบ คำว่า “ขณะ” หมายความว่า ช่วงระยะเวลาสั้นที่สุดที่หาอะไรมาเปรียบเทียบมิได้ อายุของนาม และรูป ในขณะทั้ง ๒ นั้น มีความแตกต่างกันตรงจิติขณะ คือ จิติขณะนาม มี ๑ ขณะ ส่วนจิติขณะรูป มี ๔๔ ขณะ สำหรับอุปาทกขณะและกังคักขณะนั้น มี ๑ ขณะเท่ากัน

๑๐. ถาม ขั้วขณะติดนิ้วมือครั้งหนึ่ง นามและรูป เกิดขึ้นแล้วดับไปมีจำนวนเท่าไร ?

ตอบ ขั้วขณะติดนิ้วมือครั้งหนึ่ง นามเกิดขึ้นแล้วดับไป “แสนโกฏีครั้ง” รูปเกิดขึ้นแล้วดับไป มากกว่า ๕ พันโกฏีครั้ง (๕๘,๘๒๐,๐๐๐,๐๐๐ ครั้ง)

๑๑. ถาม ท่านกล่าวว่า วิญญูติรูป ๒ ลักษณะรูป ๔ นี้ ไม่มีอายุยืนถึง ๑๗ ขณะของจิตนั้น เพราะอะไร ? และรูปารมณที่ปรากฏทางดานั้น จะปรากฏขึ้นตรงขณะไหน ในขณะทั้ง ๓ นั้น ?

ตอบ ท่านกล่าวว่า “วิญญูติรูป ๒ ลักษณะรูป ๔” ไม่มีอายุยืนถึง ๑๗ ขณะนั้น เพราะวิญญูติ ๒ นี้ เกิดพร้อมกันกับจิต ดับพร้อมกันกับจิต ดังที่พระพุทธองค์ทรงแสดงไว้ใน ทุกมาติกา ในมหันตสูตรที่ว่า จิตตตสัททโน ธมฺมา = สภาวะธรรมทั้งหลายที่เกิดขึ้นพร้อมกันกับจิตเป็นปกติ และว่า

จิตตตานํ ปวิวตฺติโน = สภาวะธรรมทั้งหลายที่เกิดขึ้น เป็นไป ตามกระแสจิต

ส่วนลักษณะรูป ๔ นั้น เป็นเครื่องหมายของนิปผันนรูป ๑๘ เท่านั้น เป็นรูปปรมัตถเทียมน จึงไม่มีอายุถึง ๑๗ ขณะ รูปที่อายุ ๑๗ ขณะของจิตต้องเป็นรูปปรมัตถแท้

๑๒. ถาม อติตวังก์, ภวังคจน, หมายความว่าอะไร? ภวังคจิตที่เกิดขึ้นใน
ขณะที่ ปัญจารมณเกิดขึ้นแล้ว แต่ยังไม่มากระทบกับทางปัญจวารนั้น
ตรงนั้น เรียกว่าอย่างไร และเมื่อปัญจารมณ ได้มากระทบกับทางปัญจ
วารแล้วภวังคจิตดวงนั้น ชื่อว่าอะไร?

เมื่อตอบเรื่องอดีตวงศ์คำหมายความว่า กว้างก็ผ่านไปในช่วงที่ปัญญาเริ่มเกิดขึ้น
 ๒๓.๓๓๓๓๓๓๓๓ แล้วแต่ยังไม่มาปรากฏในปัญญาหาว่า จักรินเขก

๒๖ ได้ ประสงค์ที่จะ กว้างจลนนะ หมายถึงว่า กว้างค้ำที่หัวไหล่ ด้วยอำนาจปัญญาธรรม
ที่ปรากฏในปัญญาธรรม

๒๕ "อริยสัจ" ทางปัญจทวารแล้ว ภวังคจิตดวงนั้นชื่อว่า ภวังคเจตน

๑๓. ถาม คำว่า “ภวังคฺปิฏเจต” หมายความว่าอะไร เหตุใดจึงเรียกว่า ภวังค-
ปิฏเจต ? มี ๖ ประการคือ ๗ ประการคือ

ตอบ คำว่า “ภวังคปัจเฉท” หลายความว่า ตัดกระแสภวังค์ ที่เรียกว่าภวังค-
ปัจเฉทนั้น ก็เพราะเหตุว่า การเกิดของภวังคจิต คือภวังคจลนะดวงที่ ๒
นั้น เกิดขึ้นได้เป็นครั้งสุดท้าย ในวิวิหนึ่งๆ ฉะนั้นจึงเรียกว่า “ภวังค-
ปัจเฉทะ”

๑๔. ถาม อดีตภวังค, ภวังคจิตตะ, ภวังคบุปฺปเจตนะ, ที่เกิดก่อนบัญญัติทวารวิธินั้น
 ได้มีกัมมวิบากหรือมีจำนวนเท่าไร และที่เกิดก่อนมโนทวารวิธินั้นมีจำนวนเท่าไร ? คือ
 อะไรบ้าง ?

ตอบ อดีตท้าวแก้ว, ท้าวจลนระ, ท้าวบุปผาเจษ, ที่เกิดก่อนบัพญจทวารวดีนั้น
มีจำนวน ๑๕ ดวง คือ

มีทั้งหมด ๒๑ ใบตามหัวข้อประกาศนียบัตรรวมจิต มีใบ ๒ ดวง ใบแรกชื่อเดิมคือ
เศวตวงศา ๒๑ ดอกที่มีหัวใจจิต ๘ ดอกเป็น ๕ ดวง รวมเป็น ๑๕ ดวง
รูปาวจรวิปากจิต ๕ ดวง

มโนทวารวิธินั้น มีจำนวน ๑๙ ดวง คือ

อุปกขาสน์ตรณจิต	๒ ดวง	} รวมเป็น ๑๙ ดวง
มหวิปากจิต	๘ ดวง	
มหัคคตวิปากจิต	๙ ดวง	

๑๕. ถาม จิตจำพวกไหน ? อารมณ์จำพวกไหน ? ที่มีประจำตัวของสัตว์ทั้งหลาย
ในภพหนึ่ง ๆ และจิตจำพวกไหน ? อารมณ์อะไรที่เกิดขึ้นใหม่ ?

ตอบ จิตที่มีประจำตัวของสัตว์ทั้งหลายในภพหนึ่ง ๆ นั้น ได้แก่ กวังจิต ๑๙ ดวง
คือ

อุปกขาสน์ตรณจิต	๒ ดวง	} รวมเป็น ๑๙ ดวง
มหวิปากจิต	๘ ดวง	
มหัคคตวิปากจิต	๙ ดวง	

กวางจิต ๑๙ ดวงนี้ มีอารมณ์ ๓ อย่าง คือ

๑. กรรมอารมณ์
๒. กรรมนิมิตอารมณ์
๓. คตินิมิตอารมณ์

จิตที่เกิดขึ้นใหม่ ได้แก่ วิจิต ทั้งหมด อารมณ์ที่เกิดขึ้นใหม่ ได้แก่
อารมณ์ ๖ ที่นอกจาก กรรม, กรรมนิมิต, คตินิมิต

๑๖. ถาม ทางปัญจทวาร มีวิสัยปวัตติถึง ๔ อย่าง อาศัยอะไร เป็นหลักให้แสดง
ตามทวารนั้น ๆ โดยเฉพาะ ๆ พร้อมด้วยจำนวนของ จักขุปสาททั้ง ๓ อย่าง
คือ

๑. มันทายุกจักขุปสาท
๒. อมันทายุกจักขุปสาท
๓. มัชฌิมายุกจักขุปสาท

ในอติมหันตารมณ์ ตทาลัมพณวารและปฐม มหันตารมณ์วิธึ ?

ตอบ ทางปัญจทวาร วิสยปวัตติ ถึง ๕ อย่างนั้น อาศัยธรรม ๔ ประการเป็น
หลัก คือ

๑. จักขุทวาร = ตา
๒. ฐาปณมณ = ใจ
๓. อโลก = แสงสว่าง
๔. มนสิการ = ความตั้งใจ

๑. จักขุทวาร = ตา
๒. ฐาปณมณ = ใจ
๓. อโลก = แสงสว่าง
๔. มนสิการ = ความตั้งใจ

๑. จักขุทวาร = ตา
๒. ฐาปณมณ = ใจ
๓. อโลก = แสงสว่าง
๔. มนสิการ = ความตั้งใจ

๑. จักขุทวาร = ตา
๒. ฐาปณมณ = ใจ
๓. อโลก = แสงสว่าง
๔. มนสิการ = ความตั้งใจ

๑. จักขุทวาร = ตา
๒. ฐาปณมณ = ใจ
๓. อโลก = แสงสว่าง
๔. มนสิการ = ความตั้งใจ

๑. จักขุทวาร = ตา
๒. ฐาปณมณ = ใจ
๓. อโลก = แสงสว่าง
๔. มนสิการ = ความตั้งใจ

๑. จักขุทวาร = ตา
๒. ฐาปณมณ = ใจ
๓. อโลก = แสงสว่าง
๔. มนสิการ = ความตั้งใจ

๑. จักขุทวาร = ตา
๒. ฐาปณมณ = ใจ
๓. อโลก = แสงสว่าง
๔. มนสิการ = ความตั้งใจ

๑. จักขุทวาร = ตา
๒. ฐาปณมณ = ใจ
๓. อโลก = แสงสว่าง
๔. มนสิการ = ความตั้งใจ

๑. จักขุทวาร = ตา
๒. ฐาปณมณ = ใจ
๓. อโลก = แสงสว่าง
๔. มนสิการ = ความตั้งใจ

๑. จักขุทวาร = ตา
๒. ฐาปณมณ = ใจ
๓. อโลก = แสงสว่าง
๔. มนสิการ = ความตั้งใจ

๑. จักขุทวาร = ตา
๒. ฐาปณมณ = ใจ
๓. อโลก = แสงสว่าง
๔. มนสิการ = ความตั้งใจ

ทางกายทวาร

๑. กายปสาท = ร่างกายดี
๒. ไผฏฐัพพารมณฺ = เย็น, ร้อน, อ่อน, แข็ง, หย่อน, ตึง
ที่มาปรากฏเฉพาะหน้า
๓. ถัทธ = ปฐวีธาตุที่มีลักษณะแข็ง
๔. มนสิการ = ความตั้งใจ

ถ้าธรรมทั้ง ๔ อย่างนี้ สมบูรณ์

รูปารมณฺ	} นี้ ชื่อว่าอติมหันตารมณฺ
สัททารมณฺ	
คันธารมณฺ	
รสารมณฺ	
ไผฏฐัพพารมณฺ	

ถ้าธรรมทั้ง ๔ อย่างนี้ อย่างใดอย่างหนึ่งหย่อนไป รูปารมณฺเป็นต้น
นั้น ชื่อว่า มหันตารมณฺ ถ้าหย่อนมาก ก็ชื่อว่า ปริตตารมณฺ ถ้าหย่อน
มากที่สุด ที่ชื่อว่า อติปริตตารมณฺ

จักขุปสาท ๓ อย่าง ในอติมหันตารมณฺ ตทาลัมพณวาร และ
ปฐมมหันตารมณฺวิถิ มีดังนี้ คือ

๑. อติมหันตารมณฺ ตทาลัมพณวาร มันทายุกจักขุปสาท มี ๓๗
๒. อมันทายุกจักขุปสาท มี ๑๑
๓. มัชฌิมายุกจักขุปสาท มี ๑

ปฐมมหันตารมณฺวิถิ

๑. มันทายุกจักขุปสาทรูป มี ๑๔
๒. อมันทายุกจักขุปสาทรูป มี ๑๔
๓. มัชฌิมายุกจักขุปสาท มี ๑ ด้วย

๑๗. ถาม จงแสดงการเกิดขึ้นของวิสัยปวัตติทั้ง ๔ มีสติมหันตารมณ เป็นต้น ทาง จักขุทวารโดยลำดับ ?

ตอบ การเกิดขึ้นของวิสัยปวัตติทั้ง ๔ ทางจักขุทวารโดยลำดับ มีดังนี้คือ

๑. จักขุทวารอติมหันตารมณวิถิ

รูปารมณที่ภวังคจิตผ่านไปขณะ ๑ แล้ว ก็ะปรากฏแก่จักขุปสาท ต่อจาก นั้นภวังคจิตไหว ๒ ครั้ง แล้วปัญจทวาราวชชนจิต ที่ตัดกระแสภวังคชาต และพิจารณารูปารมณนั้นเอง เกิดขึ้นแล้วดับลง เมื่อปัญจทวาราวชชนจิต ดับลงแล้ว ในลำดับแห่งจิตนั้น จักขุวิญญาณจิตผู้เห็นรูปารมณ สัมปฏิจจน- จิตที่คล้ายกับผู้รับรูปารมณ สันตริณจิตที่คล้ายผู้ได้ส่วนรูปารมณ โวฏฐัพพนจิตที่คล้ายกับผู้ตัดสินรูปารมณ เหล่านี้ย่อมเกิดขึ้น ตามลำดับๆ แล้วก็ดับตามๆ กันไป หลังจากโวฏฐัพพนจิตดับลงแล้ว ในกามชวนจิต ๒๙ ดวงนั้น ชวนะจิตดวงใดดวงหนึ่ง ที่มีโยนิโสมนสิการเป็นต้น เป็นปัจจัย โดยมากย่อมเกิดเพียง ๘ ครั้ง ตทาลัมพนวิปากจิตเกิดขึ้นตามสมควรแก่ สัตว์ หลังจากตทาลัมพนจิตดวงที่ ๒ ดับลงแล้ว ภวังคจิตก็เกิดต่อไปเท่าที่ ได้กล่าวมาตามลำดับแล้วนั้น จิตตกขณะ ๑๗ ดวงก็เต็มบริบูรณ์ คือ

ความเกิดขึ้นแห่งวิถิจิต มี ๑๔ ดวง

ภวังคจลนะจิต ๒ ดวง

ภวังคจิตที่ผ่านไป ๑ ดวง

รวม ๑๗ ดวง เมื่อครบ ๑๗ ดวง แล้วรูปารมณนั้นดับไป รูปารมณนี้ ชื่อว่า อติมหันตารมณ

๒. จักขุทวารมหันตารมณวิถิ

รูปารมณที่เกิดขึ้น ผ่านล่องภวังคจิตไปแล้ว ๒-๓ ขณะ จึงปรากฏ แก่จักขุปสาท ฉะนั้น จึงไม่สามารถจะตั้งอยู่ได้จนถึง ตทาลัมพนจิต ๒ ครั้ง

รูปารมณีนี้นี้ ชื่อว่า “มหันตารมณ” ในมหันตารมณวิถีนี้นี้ เมื่อสุด
ขณะ ๗ ดวง ภวังคจิตก็เกิด ความเกิดขึ้นแห่งตทาลัมพณจิตนั้นไม่มีเลย

๓. จักขุทวารปริตตารมณวิถีนี

รูปารมณี่ที่เกิดขึ้นผ่านล่วงภวังคจิตไปแล้ว ๔-๕-๖-๗-๘-๙ ขณะ
จึงปรากฏแก่จักขุประสาท ฉะนั้น จึงไม่สามารถจะตั้งอยู่ได้ จนถึงชนจิต ๗
ครั้ง

รูปารมณี่นี้ชื่อว่า “ปริตตารมณ” ในปริตตารมณวิถีนี้นี้ ขณะทั้ง ๗
ไม่เกิด เกิดแต่ในไวภูรूपณจิต ๒-๓ ครั้งเท่านั้น ต่อแต่นั้นจึงเกิดภวังค
ต่อไป

๔. จักขุทวารอติปริตตารมณวิถีนี

รูปารมณี่ที่เกิดขึ้น ผ่านล่วงภวังคจิตไปแล้ว ๑๐-๑๖ ขณะ จวนจะ
อยู่แล้ว จึงปรากฏแก่จักขุประสาท ฉะนั้น จึงไม่สามารถจะตั้งอยู่ได้ จนถึง
ไวภูรूपณจิต ๒ ครั้ง รูปารมณี่นี้ชื่อว่า “อติปริตตารมณ” ในอติ-
ปริตตารมณวิถีนี้นี้ มีแต่ภวังคไหวเท่านั้น ไม่มีการเกิดขึ้นแห่งวิถิจิตเลย

๑๘. ถาม จงแสดงจักขุทวาริก อติมหันตารมณวิถีนี ตทาลัมพณวาร ?

ตอบ จักขุทวาริก อติมหันตารมณวิถีนี ตทาลัมพณวาร มีดังนี้ คือ

- ติ อตัตภวังค
- น ภวังคจลน
- ท ภวังคปุจเฉท
- ป ปัญจทวารารวชน
- จ จักขุวิญญาน
- ถ สัมปฏิจฉนน
- ณ สันตึรณ
- ว ไวกุรूपณ

- ช ขวน
 ช ขวน
 ช ขวน
 ช ขวน
 ช ขวน
 ช ขวน
 ช ขวน
 ช ขวน
 ต ตทาลัมพณ
 ต ตทาลัมพณ
 ภา ภวังก์-ต่อไป

๑๕. ถาม ในตทาลัมพณวาร จักขุทวาริกจิต อติมหันตารมณวิถินั้น วิถิจิตมีกี่อย่าง
 คืออะไรบ้าง ? วิถิจิตเหล่านี้เมื่อนับโดยการเกิดขึ้นของจิตแล้วมีเท่าไร
 แล้วถ้านับโดยพิศดารแล้วมีจำนวนเท่าไร คืออะไรบ้าง ?

ตอบ ในตทาลัมพณวาระ จักขุทวาริก อติมหันตารมณวิถินั้น วิถิจิตมี ๗ อย่าง
 คือ

๑. ปัญจทวาราวชชนจิต
๒. จักขุวิญญาณจิต
๓. สัมปฏิจฉันนจิต
๔. สันตึรณจิต
๕. โวภูรัพพณจิต
๖. ขวนจิต ๗ ครั้ง นับเป็น ๑
๗. ตทาลัมพณจิต ๒ ครั้ง นับเป็น ๑

วิถิจิตเหล่านี้ เมื่อนับโดยการเกิดขึ้นของจิตแล้ว มี ๑๔ ดวง คือ

๑. ปัญจทวาราวชิรชนจิต
๒. จักขุวิมฺญาณจิต
๓. สัมปฏิจฉนจิต
๔. สันตฺรณจิต
๕. ไวยฐัพพนจิต
๖. ชวน
๗. ชวน
๘. ชวน
๙. ชวน
๑๐. ชวน
๑๑. ชวน
๑๒. ชวน
๑๓. ตทาลัมพณ
๑๔. ตทาลัมพณ

รวมเป็นวิถิจิต ๑๔ ดวง

และถ้านับโดยพิศดารแล้ว ก็มีจำนวน ๔๖ ดวง (เว้นทวิปัญจวิมฺญาณจิต ๘ ตามสมควร)

๒๐. ถาม ตทาลัมพณวารจักขุทวาริก อติมหันตารมณวิถิเกิดขึ้นแก่บุคคลจำพวกใดบ้าง และภุมิไหนบ้าง ?

ตอบ ตทาลัมพณวารจักขุทวาริก อติมหันตารมณวิถิ เกิดในบุคคล ๘ จำพวก คือ ปุถุชน ๔ ผลบุคคล ๔ รวมเป็นบุคคล ๘ ในกามภุมิ ๑๑ คือ อบายภุมิ ๔ กามสุคติภุมิ ๗ รวมเป็นกามภุมิ ๑๑

๒๑. ถาม ชวนวารจักขุทวาริก อติมหันตารมณวิถิ มีกี่อย่าง ? คืออะไรบ้าง และจงจำแนกวิถิเหล่านี้ โดยบุคคลและภุมิด้วย

ตอบ ชวนวารจักขุทวาริกอติมหันตารมณวิถิมิ ๒ อย่าง คือ

๑. จักขุทวาริกอติมหันตารมณ ชวนวารไม่มีอาคันตภวักดิ์ ๑ วิถิ

จักขุทวาริกอติมหันตารมณวิธัชวณวาระ มีอาคันตภวังก์ ๑ วิถี

๒. จักขุทวาริกอติมหันตารมณวิธัชวณวาระไม่มีอาคันตภวังก์ ๑
วิถี เกิดได้ในบุคคล ๔ ที่ในปิฎกโวการภูมิ

จักขุทวาริกอติมหันตารมณวิธัชวณวาระ ที่มีอาคันตภวังก์ ๑ วิถี เกิด
ได้ในบุคคล ๔ คือ

๑. ทวิเหตุบุคคล
๒. ตติเหตุบุคคล
๓. โสตาปัตติผลบุคคล
๔. สกทาคามีผลบุคคล

ที่ในกามสุคติภูมิ ๗ เท่านั้น

๒๒. ถาม จักขุทวาริกมหันตารมณวิธียมีกี่อย่าง คืออะไรบ้าง และวิถีจิตเหล่านี้
สงเคราะห์เข้าในวาระไหน ?

ตอบ จักขุทวาริกมหันตารมณวิธีย มี ๔ อย่าง คือ

จักขุทวาริกมหันตารมณวิธีย

ที่มีอดีตภวังก์ ๒ ขณะ และ ๓ ขณะ

มีอาคันตภวังก์ ๒ วิถี

และไม่มีอาคันตภวังก์ ๒ วิถี

รวมเป็น ๔ วิถี

และวิถีจิตเหล่านี้ สงเคราะห์เข้าในชวณวาระ

๒๓. ถาม มหันตารมณวิธีย ที่มีอดีตภวังก์เกิดขึ้นถึง ๔ ขณะ มีหรือไม่ จงยกเหตุผล
ขึ้นมาอธิบายด้วย ?

ตอบ มหันตารมณวิธีย ที่มีอดีตภวังก์เกิดขึ้นถึง ๔ ขณะนั้น ก็มีได้เพราะตาม
ปกติชวณะอาจเกิดขึ้นเพียง ๖ ครั้งก็ได้ ในเมื่อนับตามอายุของปัญญาารมณ
ก็จะพึงเห็นได้ ดังต่อไปนี้ คือ

อดีตภวังก์ ๔ ขณะ

ภวังก์จลนนะ

ภวังคฺปิเจตะ

ปัญจทวาราวชชน

ปัญจวิญญาณ

สัมปฏิจฉน

สันติรณ

ไวภูรัพพน

ชวณะ ๖ ครั้ง

เมื่อถึงภวังคฺกขณะของชวณะดวงที่ ๖ แล้ว ปัญจารมณนั้นก็ดับลง
ปัญจารมณนั้นก็มีอายุครบ ๓๗ ขณะจิตพอดี โดยเหตุนี้จึงกล่าวได้ว่า
มหันตารมณวิถิ ที่มีอดีตภวังคฺ ๔ ขณะ ก็มีได้

๒๔. ถาม จงแสดงความแตกต่างกันระหว่าง อติมหันตารมณวิถิที่มีอาคันตฺกภวังคฺ
และมหันตารมณวิถิที่มีอาคันตฺกภวังคฺ ?

ตอบ อติมหันตารมณวิถิ ที่มีอาคันตฺกภวังคฺ และมหันตารมณวิถิ ที่มีอาคันตฺก
ภวังคฺ ต่างกันที่อารมณ คือ

อติมหันตารมณวิถิ ที่อาคันตฺกภวังคฺ และมหันตารมณวิถิที่มีอาคันตฺก-
ภวังคฺอารมณต้องเป็นอติอัฐฐารมณ จึงจะมีอาคันตฺกภวังคฺ นอกจาก
อติอัฐฐารมณแล้ว อาคันตฺกภวังคฺก็มีขึ้นไม่ได้

ส่วนมหันตารมณวิถิ ที่มีอาคันตฺกภวังคฺนั้น ไม่มีการจำกัดอารมณ
ไม่ว่าอารมณจะเป็นอัฐฐารมณ หรืออัฐฐมฺชฌตตารมณ อติอัฐฐารมณก็
ตาม ต้องมีอาคันตฺกภวังคฺทั้งสิ้น

๒๕. ถาม อติมหันตารมณชวณวาระ ที่ไม่มีอาคันตฺกภวังคฺ เกิดขึ้นแก่กามบุคคล มี
หรือไม่ ไหยกเหตุผลขึ้นอธิบายด้วย ?

ตอบ อติมหันตารมณชวณวาระ ที่ไม่มีอาคันตฺกภวังคฺ เกิดขึ้นแก่กามบุคคลนั้น
“มี” คือ

ทุกศตอเหตุกบุคคล ๑

สฤตอเหตุกบุคคล ๑

และมนุษย์ เทวดา ที่ปฏิสนธิด้วยอุเบกขามหาวิปากจิต ๘ ดวง ใน
ขณะที่ได้ประสบกับปัญหารมณที่เป็นอติอิฏฐารมณ คืออารมณที่ดีมาก
ไม่ใช่สามัญญะอารมณ แต่ผู้นั้นไม่พอใจ เสียใจ กลัว เกิดขึ้น หาก
ตทาลัมพจะเกิดต่อ ก็ต้องเป็นโสมนัสสทธารมณ แต่โสมนัสสทธารมณ
จะเกิดติดต่อกันในสายเดียวกันกับโทสะชวณะไม่ได้ ฉะนั้นบุคคลที่ปฏิสนธิ
ด้วยอุเบกขานั้น ในเมื่อโสมนัสสทธารมณเกิดไม่ได้ มุลภวักค์เดิม ก็
ติดต่อกันไปกับชวณะ โดยไม่ต้องมีอาคันตภวักค์

๒๖. ถาม อติมหันตารมณวิถิ และมหันตารมณวิถิที่มีอาคันตภวักค์ และมหันตารมณ
วิถิที่อาคันตภวักค์เกิดขึ้นกามบุคคลได้กี่จำพวก คือเป็นจำพวกไหน
บ้าง ?

ตอบ อติมหันตารมณวิถิ และมหันตารมณวิถิที่มีอาคันตภวักค์เกิดขึ้นได้ใน
กามบุคคล ๔ จำพวก คือ

๑. ทวิเหตุบุคคล
๒. ตติเหตุบุคคล
๓. ไสดาบันบุคคล
๔. สกทาคามีบุคคล

ที่ปฏิสนธิด้วยโสมนัสและฉานลาภบุคคลในขณะที่ฉานเสื่อม อาคันตภ
วักค์ก็มีได้

๒๗. ถาม จักขุทวาริกปริตตารมณวิถิมียก้อย่าง ? คืออะไรบ้าง ? สงเคราะห์เข้าใน
วาระไหน และเกิดขึ้นแก่บุคคลจำพวกใด ภูมิไหน ?

ตอบ จักขุทวาริกปริตตารมณวิถิมียก ๖ อย่าง คือ จักขุทวาริกปริตตารมณวิถิที่มี
อดีตภวักค์ผ่านไป

๑. ขณะ

๒. ขณะ

๓. ขณะ

๔. ขณะ

๕. ขณะ

๖. ขณะ

ภวังคจลนะ

ภวังคปัจเฉตะ

ปัญจทวาราวชชน ปัญจวิญญาณ

สัมปฏิจจันตสนันตัตถะ ไวกุฎัพพน

ไวกุฎัพพน ภวังค์ต่อไป

สงเคราะห์เข้าในไวกุฎัพพวาระ

เกิดขึ้นแก่บุคคล ๘ จำพวก คือ ปุถุชน ๕ ผลบุคคล ๔ ที่ในปัญจ-

ไวยาการภูมิ

๒๘. ถาม อติปริตตารมณวิถีมียี่สิบห้า คืออะไรบ้าง ?

ตอบ อติปริตตารมณวิถีมียี่สิบห้า อย่าง อตติภวังค์ผ่านไป

๑๐. ขณะ

๑๑. ขณะ

๑๒. ขณะ

๑๓. ขณะ

๑๔. ขณะ

๑๕. ขณะ

๑๖. ขณะ

ภวังคจลนะ ๒-๓ ครั้ง แล้วภวังค์ต่อไป

การที่จัดอธิปรีตตามณวิธืเข้าในวิธืจิตได้นั้น ก็เพราะภวังคจิตนี้ก็มี การหวนไหวเกิดขึ้นด้วยอำนาจปญฺจารมณฺที่มากกระทบ ไม่ใช่เป็นภวังค ตามธรรมดาแล้ว โดยเหตุนี้ จึงจัดเข้าในวิธืได้

๒๕. ถาม ให้แสดงการเกิดขึ้นวิธืจิตทางจักขุทวารวิธื ดังต่อไปนี้

- ก. ตทาลัมพนวาร์ อติมหันตารมณฺวิธื
- ข. ชวนวาร์ อติมหันตารมณฺวิธื
- ค. ชวนวาร์ อติมหันตารมณฺวิธื มีไม่มีอาคันตภวณฺค
- ฌ. ปฐมมหันตารมณฺวิธื ที่มีอาคันตภวณฺค และไม่มีอาคันตภวณฺค

ตอบ ก. การเกิดขึ้นของตทาลัมพนวาร์ อติมหันตารมณฺวิธื มีดังนี้ คือ

เมื่อรูปารมณฺมาปรากฏทางตาโดยเฉพาะที่ไร ภวังคจิตดวงหนึ่งที่มี อารมณฺเป็นกรรม, กรรมนิมิตร, คตินิมิตร อย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้นแล้ว ก็ผ่านไป ชื่อว่า อดีตภวณฺค

เมื่อรูปารมณฺนั้น ได้กระทบกับจักขุขุสสาท ภวังคจิตนั้นก็เปลี่ยนสภาพ เป็นอาการไหว ๒ ขณะแล้วก็ดับไป ชื่อว่า ภวังคจลนะ, ภวังคบุจฺเจทะ ต่อจากนั้นวิธืจิตก็เกิดขึ้นโดยลำดับ คือ

● บัญจทวาราวชชนจิต = เป็นจิตที่มีหน้าที่พิจารณาอารมณฺ ใหม่ทั้งอารมณฺเก่า พร้อมตัดกระแสภวณฺคเกิดขึ้น ๑ ขณะแล้วก็ดับไป

● จักขุวิญญานจิต = เกิดขึ้นมีหน้าที่เห็นรูปารมณฺแล้วก็ดับไป

● สัมปฏิจนฺนจิต = เกิดขึ้นมีหน้าที่รับรู้รูปารมณฺแล้วก็ดับไป

● สันตึรณจิต = เกิดขึ้นมีหน้าที่ในส่วนรับรู้รูปารมณฺว่า อัญฐหรือ อนัญฐแล้วก็ดับไป

● โวญฐัพพนจิต = เกิดขึ้นมีหน้าที่ตัดสินรูปารมณฺว่าเป็นอัญฐ หรืออนัญฐแล้วก็ดับไป

● กามชวนจิต ดวงใดดวงหนึ่งในบรรดากามชวนะ ๒๔ ดวงนั้น = เกิดขึ้นมีหน้าที่เสวยรูปารมณฺติดต่อกัน ๗ ขณะแล้วก็ดับไป

● ตทาลัมพณจิต ดวงใดดวงหนึ่งในบรรดา ๑๑ ดวงนั้น = เกิดขึ้นมีหน้าที่รับรู้อารมณ์ต่อชวณะ ๒ ชวณะแล้วก็ดับไป

รูปารมณ์กับจักขุประสาททั้ง ๒ นี้ ก็ดับลงพร้อมกันกับตทาลัมพณดวงที่ ๒ เพราะครบ ๑๗ ชวณะจิต ซึ่งเท่ากับอายุของรูปๆ หนึ่ง ต่อจากนั้นไปภวังคจิตก็เกิดขึ้นตามสมควร และต่อไปวิถิจิตดังกล่าวแล้วนั้นก็เกิดขึ้นอีกสลับกันไปเรื่อยๆ กับภวังคจิตจนกว่ามโนทวารวิถิจิตจะเกิด

ข, การเกิดของชวณะ อติมหันตารมณ์วิถีที่มีอาคันตูกว้างค์ มีดังนี้ คือ

ผู้ที่ปฏิสนธิด้วยโสมนัส ชวณะได้เห็นรูปารมณ์ที่เป็นอดีตอวิชฺฐ เช่น บุคคลที่มีรูปารมณ์งดงามที่สุด วัตถุสิ่งของที่สวยงามมาก เป็นต้น แต่รู้สึกไม่พอใจ, เสียใจ, กลัว เกิดขึ้น วิถิจิตเป็นลำดับดังนี้ คือ

โสมนัสปฏิสนธิจิต ทำหน้าที่อดีตภวังค์, ภวังคจลนะ, ภวังคปัจเฉทะ มีอารมณ์เป็นกรรม, กรรมนิมิต, คตินิมิต อย่างใดอย่างหนึ่งที่มรณาสันนชวณะรับแต่ภวก่อน เมื่อใกล้จะตายเกิดขึ้นแล้วก็ดับไป ต่อไปนั้นปัญจทวาราวชชณะจิตทำหน้าที่พิจารณาอารมณ์ใหม่

กุศลวิบากจกขุวิญญาณ ผู้เห็นรูปารมณ์ที่เป็นอดีตอวิชฺฐ กุศลวิบากรับปฏิจันน ทำหน้าที่รับรู้อารมณ์ที่เป็นอดีตอวิชฺฐ

โสมนัสสันติริณะ ทำหน้าที่ได้ส่วนรูปารมณ์ที่เป็นอดีตอวิชฺฐหรืออวิชฺฐ

มโนทวารวชชณะจิต ตัดสินในรูปารมณ์ว่าอดีตอวิชฺฐ แล้วจิตเหล่านี้ก็ดับไป ในลำดับนั้นเอง โทสชวณะก็เกิดขึ้นรับรู้อารมณ์ที่เป็นอดีตอวิชฺฐ

ต่อจากนั้น อูเปกขาสันติริณะกุศลวิบากหรืออุเบกขามหาวิบากดวงใดดวงหนึ่ง ที่เกิดขึ้นทำหน้าที่อาคันตูกว้างค์แทน “ตลาลัมพณ” มีอารมณ์ ๖ ที่เป็นกามที่ขำนาญมาแล้วในภพนี้ เกิดขึ้นแล้วก็ดับไป

ต่อจากนั้น โสมนัสสมหาวิบากจิตที่เป็นมูลภวังค์ (ภวังค์เดิม) มีอารมณ์ตรงกันกับภวังค์แรกเกิดขึ้นหลายครั้งตามสมควร และวิถิจิตเหล่านี้

ก็คงเกิดขึ้นหลายร้อยหลายพันรอบ แล้วแต่เวลาที่เห็นรูปารมณ์ที่เป็น
อดีตวิภูฐานอยู่

ค. การเกิดขึ้นของชวนวาระ อติมหันตารมณ์วิถิ ที่ไม่มีอาคันตุกภวัก
มีดังนี้ คือ

ผู้ที่ปฏิสนธิด้วยอุเบกขา ขณะได้เห็นรูปารมณ์ที่เป็นอดีตวิภูฐาน เช่น
บุคคลที่มีรูปาร่างงามที่สุด วัตถุสิ่งของที่สวยงามมาก เป็นต้น แต่รู้สึก
ไม่พอใจ, เสียใจ, กลัว เกิดขึ้น วิถิจิตเกิดเป็นไปตามลำดับ ดังนี้คือ

อุเบกขาปฏิสนธิจิต ทำหน้าที่อดีตภวัก, ภวักจลนะ, ภวักบุปผเจตะ
มีอารมณ์กรรม, กรรมนิมิต, คตินิมิต อย่างใดอย่างหนึ่งที่มรณาสัน-
ชวณะรับมาแต่ภพก่อน เมื่อใกล้จะตาย เกิดขึ้นแล้วก็ดับไป

ต่อจากนั้น ปัญจทวารวชชนจิต ทำหน้าที่พิจารณาอารมณ์ใหม่
กุศลวิบากสัมปฏิจฉน ทำหน้าที่รับรูปารมณ์ที่เป็นอดีตวิภูฐาน

โสมนัสสสันตริณ ทำหน้าที่ได้ส่วนรูปารมณ์ว่าอดีตวิภูฐานหรือวิภูฐาน

มโนทวารวชชนจิต ตัดสินในรูปารมณ์ว่าเป็นอดีตวิภูฐาน แล้วจิตเหล่านี้
ก็ดับไป ในลำดับนั้นเอง โทสชวณะก็เกิดขึ้นรับรูปารมณ์ที่เป็นอดีตวิภูฐาน

ต่อจากนั้น อุเบกขาปฏิสนธิจิต ทำหน้าที่ภวักซึ่งมีอารมณ์เป็นกรรม,
กรรมนิมิต, คตินิมิต อย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้นหลายครั้งตามสมควร และ
วิถิจิตเหล่านี้ก็เกิดขึ้นหลายร้อยหลายพันรอบ แล้วแต่เวลาที่เห็นรูปารมณ์
ที่เป็นอดีตวิภูฐานอยู่

รูปาวจรพรหมทั้งหลาย ในขณะที่เห็นรูปารมณ์ที่เป็นวิภูฐานหรืออนิภูฐาน
ซึ่งมีภวักจิตล่วงไป ๑ ขณะ แล้วก็ปรากฏแก่จักขุปสาทนั้น ในลำดับ
นั้นชวณะอื่น ๆ นอกจากโทสชวณะย่อมเกิดขึ้น เมื่อสุดชวณะแล้ว รูปาวจร
ปฏิสนธิซึ่งเป็นบัญญัติกรรมนิมิต ธรรมารมณ์เกิดขึ้นทำหน้าที่ภวักต่อไป
ชวนวาระ อติมหันตารมณ์วิถิเหล่านี้ก็ไม่มีอาคันตุกภวักเหมือนกัน

ม. การเกิดขึ้นของปฐมมหันตารมณ์วิถีที่มีอาคันตุกภวังก์ มีดังนี้ คือ ผู้ที่ปฏิสนธิด้วยโสมนัสขณะได้เห็นรูปารมณ์ที่เป็นอวิญญู หรืออนิญญูก็ตาม แต่รู้สึกไม่พอใจ, เสียใจ, กลัว เกิดขึ้น วิถีจิตเกิดเป็นลำดับ ดังนี้ คือ

โสมนัสสปฏิสนธิจิต ทำหน้าที่ตัดภวังก์ล่องไป ๒-๓ ขณะ ภวังก์- จลนะ, ภวังก์ปัจเจก, มีอารมณ์กรรม, กรรมนิมิตร คตินิมิตร อย่างใด อย่างหนึ่ง ที่มรณาสันชวณะ รับมาจากภวก่อน เมื่อใกล้จะตายเกิดขึ้น แล้วดับไป

ต่อจากนั้น ปัญจทวารวิชชจิต ทำหน้าที่พิจารณาอารมณ์ใหม่ จักขุวิญญาน ทำหน้าที่เห็นรูปารมณ์ ที่เป็นอวิญญูหรืออนิญญู สัมปฏิจนิน ทำหน้าที่รับรู้รูปารมณ์ ที่เป็นอวิญญูหรืออนิญญู สันติริณ ทำหน้าที่ได้สวณรูปารมณ์ว่าเป็นอวิญญู หรืออนิญญู

จิตเหล่านี้ จะเป็นกสลวิปาก หรืออกสลวิปากนั้น แล้วแต่อารมณ์ มโนทวารวิชชจิต ตัดสินในรูปารมณ์ว่าเป็นอวิญญู หรืออนิญญู แล้วจิต เหล่านี้ดับไป ในลำดับนั้นเอง โทสชวณะก็เกิดขึ้นรับรู้รูปารมณ์ที่เป็น อวิญญู หรืออนิญญู

ต่อจากนั้นอุเบกขาปฏิสนธิจิต ทำหน้าที่ภวังก์ ซึ่งมีอารมณ์เป็นกรรม, กรรมนิมิตร, คตินิมิตร อย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้นหลายครั้งตามสมควร และ วิถีจิตเหล่านี้ ก็เกิดขึ้นหลายร้อยหลายพันรอบ แล้วแต่เวลาที่เห็น รูปารมณ์นั้นอยู่

หรือผู้ที่ปฏิสนธิด้วยโสมนัสส เมื่อได้เห็นรูปารมณ์ที่เป็นอวิญญู หรือ อนิญญูซึ่งมีภวังก์จิตล่องไป ๒-๓ ขณะ แล้วก็ปรากฏแก่จักขุประสาทนั้น ใน ลำดับนั้นโทสชวณะไม่เกิด คงมีแต่ชวณะอื่นๆเกิดขึ้น วิถีจิตเหล่านี้ก็ ไม่มีอาคันตุกภวังก์เหมือนกัน ที่สุดชวณะแล้วโสมนัสสปฏิสนธิ ก็ทำหน้าที่ ภวังก์ต่อไปเช่นเดียวกันกับวิถี ที่ได้แสดงมาแล้วนั้น

๓๐. ถาม จิตที่เกิดขึ้น ทางปัญจทวาร มีจำนวนเท่าไร คืออะไร เมื่อนับโดยย่อแล้ว
 ปัญจทวารวิธีย์ ๗๕ วิธีย์ เมื่อนับโดยพิศดารแล้วมี ๑๐๐ วิธีย์ ฉะนั้นอยาก
 ทราบว่า การนับโดยย่อนับอย่างไร นับโดยพิศดารนับอย่างไร ?

ตอบ จิตที่เกิดขึ้นทางปัญจทวาร มีจำนวน ๕๔ คือกามจิต ๕๔ นั้นเอง

ปัญจทวารวิธีย์โดยย่อนับมี ๗๕ นั้น มีนัยดังนี้ คือ

อติมหันตารมณ	๑	}	รวมเป็น ๑๕ คุณด้วยทวารทั้ง ๕ รวมเป็น ๗๕ วิธีย์
มหันตารมณ	๒		
มหันตารมณ	๖		
อติปริตตารมณ	๖		

โดยพิศดารมี ๑๐๐ นั้น มีการนับดังนี้ คือ

อติมหันตารมณ	๓	}	รวมเป็น ๒๐ คุณด้วยทวารทั้ง ๕ รวมเป็น ๑๐๐ วิธีย์
มหันตารมณ	๔		
ปริตตารมณ	๖		
อติปริตตารมณ	๗		

๓๑. ถาม ให้แปลคาถา ดังต่อไปนี้
 วิธิจิตตานี สตุเตว จิตตูปปาทา จตุททส
 จตูปญญาส วิตุถารา ปญจทวารเ ชถารหิ ?

ตอบ ตามคาถาแปลความว่า

ปญจทวารเ ชถารหิ ตามอารมณ์เกิดในทวารทั้ง ๕ นั้น เมื่อว่า
 โดยวิธิจิตแล้วมี ๗ (วิธิจิตตานี สตุเตว) คือ

๑. ปญจทวารวชชนจิต ๑	}	รวมเป็น ๗
๒. ปญจวิญญาณจิต ๑		
๓. สัมปฏิจฉันนจิต ๑		
๔. สันติริณจิต ๑		
๕. ไวกุรูปพนจิต ๑		
๖. ชวนจิต ๑		
๗. ตทาลัมพนจิต ๑		

เรียกว่า วิถิจิต ว่าโดยการเกิดขึ้นของจิตมี ๑๔ คือ

๑. ปัญจทวารวชชนจิต ๑	}	รวมเป็น ๑๔
๒. ปัญจวิญญาณจิต เกิดขึ้นตามสมควร ๑		
๓. สัมปฏิจันนจิต เกิดขึ้นตามสมควร ๑		
๔. สันติริณจิต ๑		
๕. ไวยฐัพพนจิต ๑		
๖-๑๒. ชวนจิต ๗ ครั้ง		
๑๓-๑๔. ตทาลัมพณจิต ๒ ครั้ง		

รวมเป็น ๑๔ เรียกว่าวิถิจิตเหมือนกัน ว่าโดยพิศดารมี ๕๔ ได้แก่
กามจิต ๔๔ นั้นเอง

๓๒. ถาม จงแสดง วิสยัปวัตติ ทางมโนทวาร ตามนัยอภิธรรมัตถสังคหะและอรรถ-
กถาฎีกา ว่ามีจำนวนเท่าไร คืออะไรบ้าง พร้อมด้วยความหมายของ
วิสยัปวัตติเหล่านี้ ท่านที่กล่าวว่า อารมณ์มาปรากฏทางมโนทวารได้นั้น
มีทั้งปรมาตถ และบัญญัติที่เป็นอดีต, อนาคต, ปัจจุบัน, และเป็นกาล-
วิมุตติที่เป็นเช่นนั้นได้ เพราะอาศัยอะไรเป็นหลัก ?

ตอบ วิสยัปวัตติทางมโนทวาร ตามนัยอภิธรรมัตถสังคหะ มีจำนวน ๒ อย่าง
คือ

๑. วิภูตารมณ = หมายความว่า อารมณ์ที่ปรากฏชัดทางใจ
 ๒. อวิภูตารมณ = หมายความว่า อารมณ์ที่ไม่ปรากฏทางใจ
- ตามนัยอรรถกถาฎีกา มี ๔ คือ

๑. วิภูตารมณ = หมายความว่า อารมณ์ที่ปรากฏชัดทางใจ
๒. อติวิภูตารมณ = หมายความว่า อารมณ์ที่ปรากฏชัดทางใจที่สุด
๓. อวิภูตารมณ = หมายความว่า อารมณ์ที่ไม่ปรากฏชัดทางใจ
๔. อติอวิภูตารมณ = หมายความว่า อารมณ์ที่ไม่ปรากฏชัดทางใจ
มากที่สุด

ที่เป็นเช่นนี้ เพราะอาศัยเหตุ ๑๔ อย่างเป็นหลัก คือ

๑. ทิฏฐโต = ด้วยอำนาจที่เราได้เคยพบอารมณ์ทั้ง ๖ มาแล้ว
ฉะนั้นอารมณ์เหล่านี้จึงปรากฏทางใจได้

๒. ทิฏฐิสมฺปนฺนโต = อารมณ์ทั้ง ๖ ที่กำลังปรากฏอยู่นั้น
เหมือน ๆ กันกับอารมณ์ ๖ ที่เราเคยพบมาแล้ว ฉะนั้น..... ฯลฯ

๓. สุตโต = ด้วยอำนาจที่เราได้เคยฟังได้เรียนมา หรือขณะที่
กำลังฟัง กำลังเรียน กำลังอ่านข้อความอยู่ ฉะนั้น..... ฯลฯ

๔. สุตสมฺปนฺนโต = อารมณ์ทั้ง ๖ ที่กำลังปรากฏอยู่นั้นเหมือน ๆ
กันกับอารมณ์ที่เราเคยได้ฟัง ได้เรียน ได้อ่านมาแล้ว ฉะนั้น..... ฯลฯ

๕. สทฺธยา = ด้วยอำนาจแห่งความเชื่อในคำพูดของผู้อื่น
ฉะนั้น..... ฯลฯ

๖. รุจฺยา = ด้วยอำนาจแห่งความพอใจของตน ฉะนั้น..... ฯลฯ

๗. อาการปวิตฺตฺเกณ = ด้วยอำนาจแห่งการคิดนึก โดยอาศัย
เรื่องราว คำพูด เหตุผล ฉะนั้น..... ฯลฯ

๘. ทิฏฐินิชฺฌมานกฺขนฺติยา = ด้วยอำนาจแห่งการพิจารณาอารมณ์
ต่าง ๆ ด้วยปัญญา และด้วยลัทธิของตน แล้วตัดสินลงไป ฉะนั้น..... ฯลฯ

๙. นานากมฺมพฺเพณ = ด้วยอำนาจแห่งกรรมต่าง ๆ เหมือนกันกับ
กรรม, กรรมนิมิต, คตินิมิตที่ปรากฏขึ้นเมื่อใกล้จะตาย ฉะนั้น..... ฯลฯ

๑๐. นานาอิทธิพฺเพณ = ด้วยอำนาจแห่งอิทธิฤทธิ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น
จากผู้มีอิทธิฤทธิ์มาแสดงให้เห็น ฉะนั้น..... ฯลฯ

๑๑. ธาตุกฺโขภวเสณ = ด้วยอำนาจแห่งธาตุในร่างกายมี น้ำดี,
เสมหะ, น้ำเหลือง, โลหิต, ลม เหล่านี้วิปริตไป เช่นคนวิกลจริต มี
การเห็นเพี้ยนไปต่าง ๆ หรือบางที่ผู้ที่นอนหลับในยามฤดูหนาวนั้น มักจะ
ฝันไปต่าง ๆ ฉะนั้น..... ฯลฯ

๑๒. เทวโตปสัหารวเสน = ด้วยอำนาจแห่งเทวดามาดลใจ
จะนั้น.... ฯลฯ

๑๓. อนุโพทวเสน = ด้วยอำนาจแห่งการรู้อย่างแจ้ง โดยอาศัย
สุตมยปัญญา และจินตามยปัญญา ภาวนามยปัญญา ตามสมควรไม่ขัด
แย้งแก่มัคคญาณผลญาณ จะนั้น..... ฯลฯ

๑๔. ปฏิวะทวเสน = ด้วยอำนาจแห่งการรู้แจ้งในอริยสัจ โดย
อาศัยมัคคญาณ ผลญาณ เหมือนกับปฏิวะทญาณของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า
ที่ทรงเทศนาไว้ในพระธรรมจักกัปปวัตตนสูตรว่า = ปุพเพ อนุสสุตสุ
ตมเมสุ จกขุ อุตปาทีญาณิ อุตปาที เป็นต้น จะนั้น..... ฯลฯ

อนึ่ง การเห็นมโนทวารรับอารมณ์ทุกอย่างได้นั้น เพราะมโนทวาร
เป็นภวังคจิต มีกำลังมาก

ส่วน ปัญจทวารนั้นเป็นรูป ธรรมดรูปนั้นมีกำลังอ่อนกว่านามธรรม
ด้วยเหตุนี้ อารมณ์ที่ปรากฏทางมโนทวาร จึงปรากฏได้ทุกอย่างโดย
ไม่มีจำกัด

๓๓. ถาม ทางปัญจทวารวิธีนั้น มีอดีตภวังค์โดยแน่นอน แต่สำหรับทางมโนทวาร
วิธีนั้น มีอดีตภวังค์ไม่แน่นอน คือมโนทวารวิธีมีอดีตภวังค์ก็มี ไม่มี
อดีตภวังค์ก็มี เช่นนี้ เพราะเหตุไร ?

ตอบ ทางปัญจทวารวิธี มีอดีตภวังค์โดยแน่นอน แต่ทางมโนทวารวิธีนั้น มี
อดีตภวังค์ไม่แน่นอนนั้น เพราะเกี่ยวกับการรับอารมณ์ตามทวารนั้นๆ
คือ ปัญจทวารวิธีรับปัญจอารมณ์ที่เป็นปัจจุบัน นิพัตถนรูปอย่างเดียว

ส่วนมโนทวารวิธีนั้นสามารถรับอารมณ์ทั้ง ๖ ที่เป็นปรมาตถ และ
บัญญัติซึ่งเป็นเตกาลิกและตาลวิมุตติได้ จะนั้น ขณะใดมโนทวารริกจิต
รับอารมณ์ทั้ง ๖ ที่นอกจากปัจจุบันนิพัตถนรูปแล้ว ในขณะนั้นก็ไม่
มีอดีตภวังค์

๓๔. ถาม อติวิภูตารมณวิถิ ก็เป็นตทาลัมพะณวาระ มีจำนวนเท่าไร คืออะไรบ้าง ให้แสดงตามนัยอรรถกถาฎีกา ?

ตอบ อติวิภูตารมณวิถิ ที่เป็นตทาลัมพะณวาระ ตามนัยอรรถกถาฎีกามีจำนวน ๖ วิถิ คือ

มโนทวารวิถิที่มีอดีตภวังค์ ๑ ถึง ๕ ขณะ ๕ วิถิ ไม่มีอดีตภวังค์ ๑ วิถิ รวมเป็น ๖ วิถิ

๓๕. ถาม อติวิภูตารมณวิถิ ที่เป็นชวันวาระมีจำนวนเท่าไร คืออะไรบ้าง ?

ตอบ อติวิภูตารมณวิถิ ชวันวาระมีจำนวน ๑๖ วิถิ คือ

มโนทวารวิถิที่มีอดีตภวังค์ ๑ ถึง ๗ ขณะ ไม่มีอาคันตภวังค์ ๗ วิถิ

มโนทวารวิถิที่มีอดีตภวังค์ ๑ ถึง ๗ ขณะ มีอาคันตภวังค์ ๗ วิถิ

มโนทวารวิถิที่ไม่มีอดีตภวังค์ และไม่มีอาคันตภวังค์ ๑ วิถิ

มโนทวารวิถิที่ไม่มีอดีตภวังค์ แต่มีอาคันตภวังค์ ๑ วิถิ รวมเป็น ๑๖ วิถิ

๓๖. ถาม จงแสดงอารมณ์ของอติวิภูตารมณวิถิ ตทารัมมณะวาระทั้ง ๒ ที่มีอดีตภวังค์ และไม่มีอดีตภวังค์ ?

ตอบ อติวิภูตารมณวิถิตทารัมมณะวาระที่มีอดีตภวังค์ มีปัจจุบันนิปันนรูปเป็นอารมณ์ที่ไม่มีอดีตภวังค์ มีอดีต, อนาคต, นิปันนรูปและธัมมารมณ์ที่เป็น กามจิต-เจตสิก-อนิปันนรูป ที่เกิดขึ้นในกาลทั้ง ๓ เป็นอารมณ์

๓๗. ถาม จงยกบุคคลและภูมิ ซึ่งเป็นที่เกิดของอติวิภูตารมณวิถิดังต่อไปนี้ ?

ก. ตทารัมมณะวาระ

ข. ชวันวาระที่ไม่มีอาคันตภวังค์

ค. ชวันวาระที่มีอาคันตภวังค์

ตอบ บุคคลและภูมิซึ่งเป็นที่เกิดของอติวิภูตารมณวิถิมัตถัง คือ

ก. ตทารัมมณะวาระ = ได้บุคคล ๘ ที่ในกามภูมิ ๑๑

ข. ชวันชวันวาระที่ไม่มีอาคันตภวังค์ = ได้บุคคล ๘ ที่ในปัญจ-

โวการภูมิและจตุโวการภูมิ

ค. ชวนะวาระที่มีอาคันตุกษณ์ = ได้บุคคล ๘ ที่ในกามสุคติ
ภูมิ ๗ (เว้นทุกคติ, สุกติ-
อเหตุกบุคคล, พระอนาคา
พระอรหันต์)

๓๘. ถาม วิภูตารมณวิธที่มีจำนวนเท่าไร คืออะไรบ้าง และจงแสดงอารมณ์ของ
วิภูตารมณวิธีที่ไม่มีอาคันตุกษณ์ และมีอาคันตุกษณ์ ?

ตอบ วิภูตารมณวิธที่มีจำนวน ๑๖ คือ
วิภูตารมณวิธีที่มีอดีตภวัก ๑-๗ ไม่มีอาคันตุกษณ์ ๗ วิธ
,, ,, ที่มีอดีตภวัก ๑-๗ มีอาคันตุกษณ์ ๗ ,,
,, ,, ที่ไม่มีอดีตภวัก และไม่มีอาคันตุกษณ์ ๑ ,,
,, ,, ที่ไม่มีอดีตภวัก แต่มีอาคันตุกษณ์ ๑ ,,
,, ,, รวมเป็น ๑๖ วิธ

วิภูตารมณวิธีที่มีอดีตภวัก ไม่มีอาคันตุกษณ์ และมีอาคันตุกษณ์
มีอารมณ์ ๖ ที่เป็นปัจจุบันนิปผันนรูป

วิภูตารมณวิธีที่ไม่มีอดีตภวัก และไม่มีอาคันตุกษณ์ มีอารมณ์ ๖ ที่
เป็นอดีต-อนาคต นิปผันนรูปและธัมมา-
รณที่ เป็นจิต เจตสิก อนิปผันนรูป ที่เป็น
เตกาลิก นิพพาน บัญญัติ

วิภูตารมณวิธีที่ไม่มีอดีตภวัก แต่มีอาคันตุกษณ์ มีอารมณ์ ๖ ที่เป็น
อดีต-อนาคต นิปผันนรูปและธัมมารมณที่
เป็นโลกียจิต เจตสิก อนิปผันนรูป ที่
เป็นเตกาลิกบัญญัติ

๓๙. ถาม จงยกบุคคลและภูมิ ซึ่งเป็นที่เกิดของวิภูตารมณวิธีที่ไม่มีอาคันตุกษณ์
และมีอาคันตุกษณ์ ?

ตอบ บุคคลและภูมิซึ่งเป็นที่เกิดของวิภูตารมณวิถีนี่ไม่มีอาคันตุกกว้างค์ และมีอาคันตุกกว้างค์ มีดังนี้ คือ

วิภูตารมณวิถีนี่มีอดีตภว้างค์ ๑-๗ ไม่มีอาคันตุกกว้างค์เกิดได้ในบุคคล ๘
 ที่ในปัจจุโวการภูมิ

วิภูตารมณวิถีนี่ไม่มีอดีตภว้างค์และไม่มีอาคันตุกกว้างค์ ๑ วิถีนี่เกิดได้ใน
 บุคคล ๘ ที่ในปัจจุโวการภูมิปัจจุโวการ
 ภูมิ

วิภูตารมณวิถีนี่มีอดีตภว้างค์ ๑-๗ มีอาคันตุกกว้างค์เกิดได้ในบุคคล ๔ ที่
 ในกามสุคติภูมิ ๗ (เว้นทุกคติ, สุคติ-
 อเหตุกบุคคล, พระอนาคา, พระ
 อรหันต์)

วิภูตารมณวิถีนี่ไม่มีอดีตภว้างค์ แต่มีอาคันตุกกว้างค์ ๑ วิถีนี่เกิดได้ใน
 บุคคล ๔ ที่ในกามสุคติภูมิ ๗ (เว้น
 ทุกคติ, สุคติอเหตุกบุคคล, พระ
 อนาคา, พระอรหันต์)

๔๐. ถาม อวิภูตารมณวิถีนี่ และอดีตวิภูตารมณวิถีนี่ มีจำนวนเท่าไร คืออะไร และ
 วิถีนี่เหล่านี้เกิดขึ้นในขณะไหน เกิดขึ้นแก่บุคคลจำพวกใด ภูมิไหน ?

ตอบ อวิภูตารมณวิถีนี่มีจำนวน ๒ วิถีนี่คือ ภว้างค์, ภว้างค์จลนะ, ภว้างค์ปุจฺเจตะ,
 มโนทวารวชฺชนะ ๒ ครั้ง ภว้างค์ต่อไปและมโนทวารวชฺชนะ ๓ ครั้ง
 ภว้างค์ต่อไป อดีตวิภูตารมณวิถีนี่มี ๑ วิถีนี่คือ ภว้างค์, ภว้างค์จลนะ ๒ ครั้ง
 ภว้างค์ต่อไป

วิถีนี่ทั้งสองอย่างนี้ อวิภูตารมณวิถีนี่เกิดขึ้นในขณะที่คตินึกในอารมณ ๖
 ที่ละเอียดยุขุมทั้งที่เป็นปรมตถและบัญญัติ แล้วก็คิดไม่มีใครจะออก จำ
 ก็ไม่มีใครจะได้ หรือในขณะที่กำลังฝันอยู่นั้น เรื่องราวที่กำลังฝันนั้นไม่
 ใครจะชัดเจน เพียงแต่กล่าวได้ว่านอนหลับไม่สนิทเท่านั้น

ส่วนอดีตวิภูตารมณวิธินั้น เมื่อมีนิมิตปรากฏเกิดขึ้นทางใจแก่บุคคลที่กำลังหลับนั้นเพียงแต่ทำให้วงจจิตหวนไหวเท่านั้น ผู้นั้นไม่มีความรู้สึกแต่ประการใด และความรู้สึกที่เกิดขึ้นในขณะนั้นคล้าย ๆ กันกับว่านอนหลับอย่างสนิท

วิธทั้งสองที่เกิดขึ้นในขณะผ่นนี้ เกิดแก่บุคคล ๗ (เว้นพระอรหันต์) ที่ในมนุสสภูมิ อปายภูมิ ๓ (เว้นนรยภูมิ)

อวิภูตารมณวิธ และอดีตวิภูตารมณที่ไม่เกี่ยวกับผ่นเกิดแก่บุคคล ๘ ที่ในจตุโวการภูมิ บัณญโวการภูมิ

๔๑. ตาม กามชวณะมโนทวารวิธิน ท่านกล่าวว่ามีอยู่ ๒ อย่าง คือ สุทธมโนทวารวิธีย่างหนึ่ง ตทณวัตติกมโนทวารวิธีย่างหนึ่ง วิธทั้ง ๒ อย่างนี้มีความหมายอย่างไร และรวมสุทธมโนทวารวิธียี่เท่าไร คืออะไรบ้าง ไม่ต้องแสดงชื่อของวิธี้โดยเฉพาะ ?

ตอบ ในกามชวณะมโนทวารวิธทั้ง ๒ อย่างนั้น

สุทธมโนทวารวิธี้ หมายความว่า วิธที่เกิดโดยเฉพาะกล่าวคือสุทธมโนทวารวิธี้ ที่เป็นปัจจุบันนิปผันนรูปอย่างหนึ่ง, สุทธมโนทวารวิธี้ ที่มีอดีตอนาคต นิปผันนรูป จิตเจตสิก อนิยผันนรูปที่เป็นเตกาลิก, นิพพาน, บัณญิตี อย่างหนึ่ง

ตทณวัตติกมโนทวารวิธี้ หมายความว่า วิธี้ที่เกิดต่อบัณญทวารวิธี้โดยตรง

รวมสุทธมโนทวารวิธียี่ ๔๑ คือ	อดีตวิภูตารมณ	๒๒	วิธ
	วิภูตารมณ	๑๖	„
	อวิภูตารมณ	๒	„
	อดีตวิภูตารมณ	๑	„

๔๒. ถาม ตทณวัตติกมโนทวารวิถี ที่เกิดต่อจากจักขุทวารวิถีและโสทรทวารวิถีมีจำนวนเท่าไร จงแสดงการเกิดขึ้นตามลำดับของวิถีเหล่านี้ด้วย ?

ตอบ ตทณวัตติกมโนทวารวิถีที่เกิดต่อจากจักขุทวารวิถี มีจำนวน ๔ อย่าง คือ

๑. อตัตถัคคทณวิถี ๒. สมุหัคคทณวิถี ๓. อตถัคคทณวิถี ๔. นามัคคทณวิถี

ทางโสทรทวารวิถีมีจำนวน ๔ หรือ ๓ จำนวน ๔ นั้น คือ

๑. อตัตถัคคทณวิถี ๒. สมุหัคคทณวิถี ๓. นามัคคทณวิถี ๔. อตถัคคทณวิถี

จำนวน ๓ นั้น คือ

๑. อตัตถัคคทณวิถี ๒. นามัคคทณวิถี ๓. อตถัคคทณวิถี

การเกิดขึ้นของตทณวัตติกมโนทวารวิถีที่เกิดต่อจากจักขุทวารวิถีมี ๔ เป็นไปตามลำดับดังนี้ คือ

๑. อตัตถัคคทณวิถี = ภายหลังจากภวังคจิตที่เกิดขึ้นต่อจากจักขุทวารวิถีได้ดับลงแล้ว รูปารมณ์ที่เป็นอดีตนั้นก็ปรากฏขึ้นทางใจ ฉะนั้นภวังคจิตจึงมีอาการหวนไหวเกิดขึ้น ๒ ขณะเรียกว่า ภวังคจลนะ, ภวังคบุจเฑาะ ต่อจากนั้นมโนทวารวชิชนะ, ชวนะ ๗ ครั้ง ตทารัมมณะ ๒ ครั้งเกิดขึ้นตามลำดับรับอตัตถัคคทณวิถีที่เป็นอดีต หรือมโนทวารวชิชนะ ชวนะ ๗ ครั้ง เกิดขึ้นตามลำดับรับอตัตถัคคทณวิถีที่เป็นอดีต แล้วภวังคจิตก็เกิดต่อไป

๒. สมุหัคคทณวิถี = ต่อแต่นั้นมโนทวารวิถีก็เกิดขึ้นรวบรวมทุก ๆ ส่วนของรูปารมณ์ที่เป็นอดีตเป็นไปดังต่อไปนี้คือ ภวังคจลนะ, ภวังคบุจเฑาะ, มโนทวารวชิชนะ, ชวนะ ๗ ครั้ง ตทารัมมณะ ๒ ครั้ง ภวังคต่อไปในอตัตถัคคทณวิถี ส่วนในอตถัคคทณวิถีนั้นการเกิดขึ้นแห่งตทารัมมณะไม่มี

๓. อตถัคคทณวิถี = เมื่อสมุหัคคทณวิถีเกิดขึ้นรวบรวมอตัตถัคคทณวิถีหลาย ๆ รอบจนเรียบร้อยแล้ว ในลำดับนั้นมโนทวารวิถีที่มีหน้าที่รับรูปร่างสัณฐานซึ่งเป็นที่ตั้งของรูปารมณ์ อันเป็นอตถัคคทณวิถีเกิด

ขึ้นเป็นไปในทำนองเดียวกันกับสมุทฺหคคณวิถีทุกประการ เว้นไว้แต่ ตาลัมมณะจิตไม่เกิดเท่านั้น ทั้งนี้ก็เพราะว่ามโนทวารวิถีนี้มีอตัณฺณบัญญัติ เป็นอารมณ์

๔. นามักคณวิถี = เมื่ออตัณฺณวิถีเกิดขึ้นรับรูปร่างสัณฐาน ซึ่งเป็นที่ตั้งของรูปารมณอันเป็นอตัณฺณบัญญัติหลาย ๆ รอบจนเรียบร้อย แล้ว มโนทวารวิถีที่มีหน้าที่รับข้อของรูปร่างสัณฐานนั้น ๆ ตามไวยาหาร ของชาวโลกใช้กล่าวขานเรียกร้องกัน เกิดขึ้นหลาย ๆ รอบ ความเป็นไป แห่งวิถีเหล่านี้ก็จะเป็นไปในทำนองเดียวกันกับอตัณฺณวิถีทุกประการ เพราะมีบัญญัติเป็นอารมณ์เช่นเดียวกัน

การเกิดขึ้นของตทณวัตติกมโนทวารวิถี ที่เกิดต่อจากโสททวารวิถีมี ๔ อย่าง เป็นไปตามลำดับดังนี้ คือ

๑. อตีตคคณวิถี = ภายหลังจากภวังคจิตที่เกิดต่อจากโสททวารวิถีได้ดับลงแล้ว สัททารมณที่เป็นอดีต ซึ่งมีมากกว่าหนึ่งคำ เช่น สุนัข, ริมฝีปาก, กระเพาะอาหาร, สถานีรถไฟ, ไปนมัสการปูชนียสถาน กำลังปาฐกถา, พิจารณาเนื้อความในนามวิถีรูปวิถี, เป็นต้นเหล่านี้ก็ปรากฏขึ้นทางใจ ฉะนั้นภวังคจิตจึงมีอาการหวนไหวเกิดขึ้น ๒ ขณะ เรียกว่าภวังคจลนะ, ภวังคบุ้งเฒะ

ต่อจากนั้นมโนทวารวัชชนะ ชวนะ ๗ ครั้ง ตทารัมมณะ ๒ ครั้ง เกิดขึ้นตามลำดับรับอติวิภูตสัททารมณที่เป็นอดีต หรือมโนทวารวัชชนะ ชวนะ ๗ ครั้ง เกิดขึ้นตามลำดับรับวิภูตสัททารมณที่เป็นอดีตแล้วภวังคจิต ก็เกิดต่อไป

๒. สมุทคคณวิถี = ต่อแต่นั้นมโนทวารวิถีก็เกิดขึ้นรวบรวม สัททารมณที่มีคำ ๒ คำ หรือ ๓ คำ เป็นต้นที่เป็นอดีตเป็นไปดังนี้คือ ภวังคจลนะ ภวังคบุ้งเฒะมโนทวารวัชชนะ ชวนะ ๗ ตทารัมมณะ ๒

ครั้ง ภวังค์ต่อไปในอติวิภูตารมณ์ ส่วนในวิภูตารมณ์นั้นการเกิดขึ้นแห่งตทารมณ์ไม่มี

๓. นามัคคณวิถิ = เมื่อสมุหคคณวิถิเกิดขึ้นรวบรวมสัททารมณ์ที่มีค่า ๒ ค่า หรือ ๓ ค่าเป็นต้น ที่เป็นอดีตให้ติดต่อกันหลาย ๆ รอบจนเรียบร้อยแล้ว มโนทวารวิถิที่มีหน้าที่รับซื้อต่าง ๆ โดยประการทั้งปวงที่เกี่ยวกับสัททารมณ์ตามโถहारของชาวโลก ใช้กล่าวขานเรียกร้องกันในวัตถุธัสของนั้น ๆ ตลอดจนถึงกิริยาอาการที่เกี่ยวข้องด้วยกาย, วาจา, ใจ เกิดขึ้นหลาย ๆ รอบ ความเป็นไปแห่งวิถิเหล่านี้ก็คงเป็นไปในทำนองเดียวกันกับสมุหคคณวิถิทุกประการ เว้นไว้แต่ตทารมณ์ไปเกิดเท่านั้น เพราะวามโนทวารวิถินี้มีนามบัญญัติเป็นอารมณ์

๔. อตถัคคณวิถิ = เมื่อนามัคคณวิถิเกิดขึ้นรับซื้อต่าง ๆ โดยประการทั้งปวงที่เกี่ยวกับสัททารมณ์ ตามโถहारของชาวโลกใช้กล่าวขานเรียกร้องกันในวัตถุธัสของนั้น ๆ ตลอดจนถึงกิริยาอาการที่เกี่ยวข้องด้วยกาย, วาจา, ใจ. หลาย ๆ รอบจนเรียบร้อยแล้วในลำดับนั้น มโนทวารวิถิที่มีหน้าที่รับรูปร่างสัญญาณที่เกี่ยวกับชื่อและกิริยาอาการต่าง ๆ อันเป็นอันอตถบัญญัติก็เกิดขึ้น เป็นไปในทำนองเดียวกันกับนามัคคณวิถิทุกประการ เพราะมโนทวารวิถินี้มีบัญญัติเป็นอารมณ์เช่นเดียวกัน

ส่วนตทณวัตติกมโนทวารวิถิที่เกิดต่อจากโสททวารวิถิมี ๓ นั้น เพราะสัททารมณ์มีแต่เพียงคำเดียวเช่น ขณะได้ยินว่า งู, ไก่, ตา, ขา, กิน, ไป, เป็นต้น ดังนี้ สมุหคคณวิถิไม่เกิด คงเกิดแต่ อตถัคคณวิถิ, นามัคคณวิถิ, อตถัคคณวิถิ วิถิ ๓ นี้เท่านั้น

๔๓. ถาม จงแสดงการเกิดขึ้นของวิถิจิตดังต่อไปนี้ ?

ก. เมื่อเห็นผู้ใดผู้หนึ่งกวักมือเรียก ก็รู้ทันทีว่าผู้นั้นเรียกเรา

ข. เมื่อขณะที่ได้ยินเขาเรียกชื่อของเรา ก็รู้ทันทีว่าเขาเรียก

ตอบ ก. เมื่อเห็นผู้ใดผู้หนึ่งกำลังก้มมือเรียกก็รู้ทันทีว่าผู้นั้นเรียกเรา วิธีจิตเกิดขึ้น ๖ วิธี คือ

๑. จักขุทวารวิถี =

แลเห็นคนที่กำลังก้มมือเรียก แต่การเห็นนี้
 เพียงแต่เห็นเท่านั้น ยังไม่มีการรู้เรื่องราวแต่ประการใด

๒. อตฺตัตถกคณวิถี =

เป็นวิถีที่เกิดต่อกจากจักขุทวารวิถีรับรูปรามณ
 ที่เป็นอดีต คือ รุปารมณที่จักขุทวารวิถีรับมาและดับไปแล้วนั่นเอง การ
 เกิดขึ้นของจักขุทวารวิถีและอตฺตัตถกคณวิถีทั้ง ๒ นี้ เกิดขึ้นสลับกันวน
 เวียนอยู่หลายสิบลรอบ

๓. สมุหคคณวิถี =

เป็นวิถีที่เกิดต่อกจากอตฺตัตถกคณวิถีรวม
 รุปารมณที่จักขุทวารวิถี และอตฺตัตถกคณวิถีรับมาและดับไปแล้ว เกิด
 ขึ้นหลายสิบลรอบ แล้วแต่รปารมณจะเล็กหรือใหญ่

๔. อตฺถกคณวิถี =

เป็นวิถีที่เกิดต่อกจากสมุหคคณวิถี เมื่อ
 วิถีนี้เกิดแล้วย่อมรู้เพื่อความ คือรู้ว่าผู้นั้นกำลังก้มมือ

๕. กายวิญญิตกคณวิถี =

เป็นวิถีที่เกิดต่อกจากอตฺถกคณวิถี
 เมื่อวิถีนี้เกิดแล้วก็รู้ว่าผู้ที่กำลังก้มมือนั้นกำลังเรียก

๖. อธิปปยัคคณวิถี =

เป็นวิถีที่เกิดต่อกจากกายวิญญิตกคณวิถี
 เมื่อวิถีนี้เกิดแล้วก็รู้ว่าผู้นั้นมีความประสงค์ให้เราไปหาและเราก็ได้

ไปหา

ในบรรดาวิถีทั้ง ๖ วิถีนี้ จักขุทวารวิถี, อตฺตัตถกคณวิถี, สมุหคคณ-
 วิถี, และอตฺถกคณวิถีทั้ง ๓ วิถีนี้เท่านั้นที่มีเหตุทวารมมจิตเกิดขึ้นได้ นอกจากวิถีทั้ง ๓ นี้แล้ว

เหตุทวารมมจิตไม่เกิด

ข. เมื่อขณะได้ยินเขาเรียกชื่อเรารู้ทันทีว่าเขาเรียก วิธีจิตเกิดขึ้น

๗ วิถี คือ

๑. โสตะทวารวิถี =

ได้ยินเสียงเท่านั้น แต่ยังไม่รู้นามบัญญัติ,
 อตฺถกคณวิถี

๒. อดีตคัคคณวิธี = เป็นวิธีก่เกิดต่อจากโสตทวารวิธীরับสห-
 ารมณที่เป็นอดีต คือสหการมณที่โสตทวารวิธীরับมาและดับไปแล้วนั่นเอง
 การเกิดขึ้นของโสตทวารวิธี และอดีตคัคคณวิธีทั้ง ๒ นี้ เกิดขึ้นสลับ
 กันวนเวียนอยู่หลายสิบรอบ

๓. สมุหคัคคณวิธี = เป็นวิธีก่เกิดต่อจากอดีตคัคคณวิธี รวม
 สหการมณที่มีมากกว่า ๑ คำ ซึ่งโสตทวารวิธีและอดีตคัคคณวิธীরับมา
 และดับไปแล้ว เกิดขึ้นหลายสิบรอบแล้วแต่คำพูดจะมีมากหรือน้อย

๔. นามัคคณวิธี = เป็นวิธีก่เกิดต่อจาก สมุหคัคคณวิธี รับ
 และอดีตคัคคณวิธีนามบัญญัติคือชื่อ = อดีตคัคคณวิธี

๕. อัตถัคคณวิธี = เป็นวิธีก่เกิดต่อจากนามัคคณวิธี เมื่อ
 วิธีก่เกิดขึ้นแล้วย่อมรู้อัตถบัญญัติที่เกี่ยวกับ กิริยา อากาโรไป-มา

๖. วจิวญญัติคัคคณวิธี = เป็นวิธีก่เกิดต่อจากอัตถัคคณวิธี เมื่อ
 วิธีก่เกิดแล้วย่อมรู้ว่าเสียงนี้เช่นเสียงที่เกี่ยวกับการเรียก

๗. อธิปายัคคณวิธี = เป็นวิธีก่เกิดต่อจาก วจิวญญัติคัคคณ-
 วิธี เมื่อวิธีก่เกิดแล้วย่อมรู้ว่าผู้นั้นเรียกเราและมีความประสงค์ที่จะให้
 เราไปหารัจฉิมภิมภิม = อดีตคัคคณวิธี

๘. ในบรรดาวิธีก่เกิดทั้ง ๘ วิธีก่เกิดนี้ โสตทวารวิธี อดีตคัคคณวิธี, สมุหคัคคณวิธี
 ๓ วิธีก่เกิดนี้เท่านั้นที่มีสหการมณเจตเกิดขึ้นได้ นอกจากวิธีก่เกิดทั้ง ๕ นี้แล้วสหการ-
 มณเจตเกิดไม่เกิด

๙. คำถามการเกิดของสมุหคัคคณวิธีก่เกิดต่อจากโสตทวารวิธี
 นั้น เกิดขึ้นไม่แน่นอน คือมีบ้าง ไม่มีบ้าง ที่เป็นเช่นนี้เพราะเหตุไร

จึงอธิบาย? มีเหตุเพราะอรรถกถาธรรมนิกายจะอธิบาย

ตอบ การเกิดขึ้นของสมุหคัคคณวิธีก่เกิดต่อจากโสตทวารวิธีก่เกิดที่มีบ้างไม่มีบ้าง
 เพราะเกี่ยวกับคำพูด = ที่มีคำเดียวหรือหลายคำ ถ้อยคำเดียว
 สมุหคัคคณวิธีก่เกิดไม่มี ถ้า ๒ คำขึ้นไป สมุหคัคคณวิธีก่เกิดขึ้นรวบรวมคำ

ที่ ๑-๒ กับ ๓ รวมวิธีหนึ่ง ๑-๒-๓ กับ ๔ วิธีหนึ่ง ดังนี้เรื่อย ๆ ไป
แล้วแต่จำนวนค่า ถ้าหากค่าพด้นมีมาก สมบัติของวิธีก็เกิดขึ้นมามาก
จนนับไม่ถ้วน โดยเหตุนี้สมบัติของวิธีที่เกิดต่อจากสูตรหาวิธีจึงมีไม่
แน่นอน

๔๕. ถาม บุคคลที่กำลังหลับสนิทอยู่นั้น สัปນวิถีคือความฝันต่าง ๆ เกิดขึ้นได้หรือไม่ สัปนวิถีมักอย่างไร คืออะไรบ้าง สัปนวิถีก่อเกิดกับบุคคลจำพวกใด และภมิไหน ?

ตอบ บุคคลที่กำลังหลบหนีอยู่นั้น สืบนำผิดคือความผิดต่างๆเกิดขึ้นไม่ได้
สืบนำผิดไม่เกิดแก่บุคคลที่กำลังหลบหนีหรือกำลังดันอยู่เป็นปกติ จะมี
ขึ้นได้ก็จะมีแก่ผู้ทอนหลบไม่สนิทเท่านั้น

สัปดาห์ที่ ๑๒ กอ

๑. อุตสาหกรรมเกษตรกรรมและปศุสัตว์ไม่อดตาย

๒. “ ” ขวณะวาระไม่มีอดีตภวังก์และไม่มีอนาคตภวังก์ ๑ ”

๓. " " ขวนวาระไม่มี " " แต่มีอาคันตักภวังค์ ๑ " "

๔. วิทยุตำรณชนวณะวาระไม่มีอดิตตวงค์และไม่มีอาคณตตวงค์

๕. " " " " ไม่มี " " แต่มีอาคันตักภวังค์ ๑ "

๖. อภิธานศัพท์วิทยาศาสตร์ ๒

๗. อัตรากฎการ

๘. อัตรากฎการมณฑลทหารมณฑลวาระที่มอดิตตวงค์

๕. " " ขวณะวาระที่มีอดีตภวังก์แต่ไม่มีอาคันตภวังก์ •

๐. " " ชวนะวาระทม " " และมโอดคนตกร้างจ

๑. วิกฤตการณ์หมอดตตทวักแต่ไม่อาคันทกทวัก

๒. ... และมีอาคันตุกะทาง...

[illegible]

(สับนิ้วถึทมอดตวงคึงกล้าวแลวนเกิดชนในขณะท่วบัจจุบัน-
นิพนธ์รูป เช่นผู้กำลังหัดบอย มีผมารองเวียก หรือจิบตองตัวเข่า

๔๖. ตาม ซึ่งแปลคาถาทางสองดังต่อไปนี้

๑. วิจิตรตานี ตีฉนวน จิตตูปปาทา ทสเริตา
 วิชาเรน ปเนตเถก จิตตาทิส วิภาวเย ฯ
 ๒. สทก ปฐมจิตเตน ตตฺ ทตฺยเจตสา
 นามํ ตตฺยจิตฺเตน อตถ จิตตถเจตสา ฯ

ตอบ คำแปลคาถาทั้ง ๒ มติงน คือ

๑. อาทมนต์ที่ปรากฏในมโนทวารนั้น ว่าโดยวิธีจิตมี ๓ เท่านั้น คือ
มโนทวาราวชชนะ, ชวณะ, ตทาร์มมณะ, ว่าโดยการเกิดขึ้นของจิตมี ๑๐
คือ มโนทวาราวชชนะ ๑ ครั้ง, ชวณะ ๗ ครั้ง, ตทาร์มมณะ ๒ ครั้ง
รวม ๑๐ ว่าโดยพิศดารมี ๔๑ คือ กามจิต ๔๑ (เว้นทวิปัญญา
จิต ๑๐ มโนธาตุ ๓)
๒. ย่อมรู้ปัจจุบันสัททารมณโดยปฐมสโตทวารวิถิ
ย่อมรู้อดีตสัททารมณโดยทุติยมโนทวารวิถิอันได้แก่นามัคคหนวิถิ
ย่อมรู้นามบัญญัติโดยตติยมโนทวารวิถิอันได้แก่อดีตคคหนวิถิ
ย่อมรู้ตถบัญญัติโดยจตตถมโนทวารวิถิอันได้แก่อดีตคคหนวิถิ

๔๗. ถาม - ธรรมดาปัญญาจรมณ เมื่อมาปรากฏทางปัญญาจรวารแล้วก็ย่อมจะปรากฏทางมโนทวารพร้อมกันในขณะที่เดียวกันนั่นเอง เหมือนหนึ่งนกที่บินมาจับตงบนสาขากิ่งไม้ เจานกนั้นก็ปรากฏชนบทพื้นดินพร้อมๆ พร้อมกันฉันนั้น แต่การเกิดขึ้นของปัญญาจรวารวิถ และตทณวิถติคมในทวารวิถนั้นเกิดขึ้นวิถปัญญาจรมณไม่พร้อมกัน ที่เป็นเช่นนั้นเพราะเหตุไร และทำไมตทณวิถติคมในทวารวิถ จึงเกิดก่อนปัญญาจรวารวิถไม่ได้ให้อธิบาย ?

ตอบ ที่เบนเช่นนั้นก็เพราะเกี่ยวกับการเกิดขึ้นของจิตนั้นเองคือ ธรรมดาจิตเมื่อเกิดขึ้นในสันดานของสัตว์ทั้งหลายนั้น มีจิตเกิดได้ครั้งละ ๑ ดวงเท่านั้น จะเกิดขึ้นพร้อมๆ กัน ในขณะเดียวกัน ๒-๓ ดวงนั้นไม่มี ด้วยเหตุนี้ ปัญจทวารวิถีและตทณวัตติกมโนทวารวิถีจึงเกิดพร้อมกัน ในขณะเดียวกัน ไม่ได้

และการที่ตทณวัตติกมโนทวารวิถีเกิดก่อนปัญจทวารวิถีไม่ได้นั้น ก็เพราะเกี่ยวกับเหตุผล แต่สำหรับในที่นี้คือปัญจารมณที่มาปรากฏทางปัญจทวารเป็นเหตุ ที่ปรากฏทางมโนทวารเป็นผล ผลย่อมไม่เกิดก่อนเหตุ เช่นแสงสว่างกับดวงไฟ เมื่อเวลาที่ปรากฏขึ้นนั้น ปรากฏขึ้นพร้อมๆ กันก็จริง แต่แสงสว่างจะปรากฏขึ้นก่อนดวงไฟนั้นย่อมเป็นไปได้ ในขณะที่เกิดพร้อมกันนั้นต้องยกดวงไฟเป็นเหตุแสงสว่างเป็นผล ฉะนั้นได้ ปัญจารมณที่มาปรากฏทางปัญจทวารและมโนทวารพร้อมๆ กันก็จริง แต่ก็ต้องยกปัญจารมณที่มาปรากฏทางปัญจทวารเป็นเหตุ ที่ปรากฏทางมโนทวารเป็นผลก็ฉะนั้น

๔๘. ถาม ท่านกล่าวว่าเวลาไตรปารมณ คือสี่ต่าง ๆ ได้มาปรากฏขึ้นทางตา เวลานั้นภวังคจิตที่อาศัยหัวใจเกิดอยู่ได้มีอาการหวั่นไหวขึ้นผิดจากปกติทั้ง ๆ ที่ตากับหัวใจนั้นก็ตั้งอยู่ในระยะที่ห่างกัน ถ้าจะพูดถึงตากับหัวใจของอสุรินทราหูแล้วก็ตั้งอยู่ในระยะที่ห่างจากกันหลายร้อยกิโล จึงเป็นที่น่าอัศจรรย์อยู่ว่าภวังคจิตที่อาศัยหัวใจเกิดนั้น ได้มีอาการหวั่นไหวผิดจากปกติไปก็เพราะอาศัยรูปารมณ คือสี่ที่ปรากฏทางตานั่นเอง ที่เป็นเช่นนั้นไปได้นั้นเพราะเหตุใดให้อธิบาย ?

ตอบ ตามธรรมดารูปารมณเมื่อมาปรากฏแก่สายตาที่ใด ก็คงปรากฏได้ในทางใจ คือภวังคจิตที่อาศัยหัวใจเกิดอยู่เช่นเดียวกัน ฉะนั้นภวังคจิตจึงมีอาการหวั่นไหวเกิดขึ้นชื่อว่าภวังคจลนะ ดังที่พระพุทธโฆษาจารย์แสดงไว้ใน

อัฐสาลินีอรรถกถาว่า “เอเกกั อารมมณั ทวีสุ ทวาเรสุ
 อาปาลมาคจฺจติ, รูปารมมณั จกฺขปฺสาทิ มฏฺเฐตฺวา ตงฺขณณฺเฏว
 มโนทวาเร อาปาลมาคจฺจติ, กวญฺจกฺกณสฺส ปจฺจโย โหตีติ
 อตฺโถ”

แปลเป็นใจความว่า ธรรมดาอารมณ์อันหนึ่ง ๆ ในบรรดาอารมณ์ทั้ง ๕
 นั้นย่อมปรากฏในทวารทั้งสอง คือ ปัญจทวาร ๑ และมโนทวารเสมอ
 ฉะนั้นเมื่อรูปารมมณัมากระทบทางตาที่ใด รูปารมมณันั้นก็ย่อมปรากฏใน
 มโนทวารได้พร้อมกันในขณะเดียวกันนั่นเอง การปรากฏของรูปารมมณั
 ทางมโนทวารพร้อมกันในขณะเดียวกันนี้ เป็นเหตุเป็นปัจจัยแห่งการ
 หวนไหวของภวังค์จิต นี่เป็นคำอธิบายในภวังคจลนะ

อนึ่งแม้ว่าตากับหัวใจจะตั้งอยู่ในระยะที่ห่างกันก็จริง แต่มีสภาพที่
 เกี่ยวเนื่องถึงกันได้ ฉะนั้นภวังค์จิตที่อาศัยหัวใจเกิดอยู่จึงมีอาการหวน
 ไหวได้ ข้อนี้อุปมาเสมือนหนึ่งว่าน้ำดาลที่วางไว้บนหน้ากลองในระยะห่าง
 จากกันแห่งละ ๒ ก้อน น้ำดาลที่วางไว้ทั้งสองแห่งนี้ ก้อนหนึ่งมีแมลงวัน
 จับอยู่ อีกก้อนหนึ่งไม่มีแมลงวันจับ ถ้าหากว่าจะใช้นิ้วเคาะลงก้อนน้ำ
 ดาลที่ไม่มีแมลงวันจับแล้ว แมลงวันที่กำลังจับอยู่บนก้อนน้ำดาลอีกก้อน
 หนึ่งก็จะพลอยตกใจและบินหนีไป การที่เป็นไปได้ดังนั้นนี้ ก็เพราะ
 น้ำดาลทั้งสองก้อนนั้น ตั้งอยู่บนพื้นหน้ากลองซึ่งมีพื้นติดต่อต่อกันเป็น
 แผ่นเดียวกันนั่นเอง ถึงแม้ว่าจะไม่ได้เคาะลงตรงก้อนน้ำดาลที่มีแมลงวัน
 จับอยู่ก็ตาม แต่ความสะเทือนอันไหวอาจติดต่อกันทำให้แมลงวันตกใจ
 บินหนีไปได้ ดังที่ท่านอาจารย์ธัมมปาละเถระแสดงไว้ใน สัจจสังเขป

อรรถกถาว่า
 ฌฏฺฐิตึ อญฺเฏวตฺตุมหิ อญฺเฏวนิสฺสิตึ กมฺปณิ
 เอกาพทฺเรน โหตีติ สกฺขโร ปมฺยา วเท ฯ

เมื่อรูปารมณืมากระทบกับจักขุวัตถุที่นอกจากหทัยวัตถุ ภวังคจิต
ที่อาศัยหทัยวัตถุซึ่งมิใช่เป็นวัตถุสำหรับรับกระทบของอารมณ์ แล้วย่อม
มีการไหวไหวได้ ที่เป็นเช่นนั้นเพราะจักขุวัตถุและหทัยวัตถุทั้งสอง มี
สภาวะต่อเนื่องถึงกัน ถึงแม้จะตั้งอยู่ในระยะห่างกันก็ตาม ข้อนี้พึงแสดง
ให้เห็นได้ โดยยกข้ออุปมาเหมือนกับก้อนน้ำดาล ๒ ก้อน ดังที่ได้กล่าว
มาแล้ว

๔๕. ถาม ภายในบ้านแห่งหนึ่ง คนรับใช้ได้จัดงานบ้านไว้ให้แก่ยายอย่างพร้อม
เพรียง โดยมีดอกไม้สวยๆ รูปภาพทั้งดงาม ภายในห้องข้าวบดด้วยกลิน
หอมต่างๆ เบ้าควายและพัดลมไว้ พร้อมด้วยอาหารคาวหวาน เมื่อจัด
เสร็จเรียบร้อยแล้วก็ไปเรียนให้นายทวาท เมื่อนายเข้ามาก็ได้เสวยอาหาร
ทง ๕ ทมอยภายในห้องนั้น อยากรบว่าในขณะที่อารมณ์ชนิดไหน
ปรากฏขึ้นแก่นายก่อน และการเปลี่ยนแปลงของวิจิตที่รับอารมณ์เหล่า
นี้มีการเปลี่ยนแปลงไปได้อย่างไร ให้อธิบาย

ตอบ อารมณ์ที่ปรากฏขึ้นก่อน และการเปลี่ยนแปลงของวิจิตที่รับอารมณ์นั้น
แล้วแต่ต่อทฤษฎีของผู้เสวยและกำลังของอารมณ์ หมายความว่าถ้าผู้หนึ่ง
มีอรรถยาศัยพอใจในรูปารมณื รูปภาพและดอกไม้ที่สวยงามก็ปรากฏขึ้น
แล้วจักขุทวารวิถีก่เกิดขึ้นรับรูปารมณืนั้น ถ้าผู้หนึ่งมีอรรถยาศัยพอใจใน
สัทธารมณื เสียงวทยก็ปรากฏขึ้นก่อน แล้วโสตทวารวิถีก่เกิดขึ้นรับ
สัทธารมณืนั้น สำหรับคนธารมณื รสารมณื และโผฏฐัพพารมณืก็เป็นไป
ในทำนองเดียวกันนี้ สำหรับผู้ที่มีอรรถยาศัยพอใจในการบริโภคอาหารมาก
ว่าอย่างอื่นแล้ว รูปารมณื, คันธารมณื, โผฏฐัพพารมณื, รสารมณืที่เกี่ยวกับ
อาหารก็เกิดขึ้นตามลำดับ แล้วจักขุทวารวิถิ, ฆานทวารวิถิ, กายทวารวิถิ,
ชีวาทวารวิถิ, ก็เกิดขึ้นรับอารมณ์นั้นๆ ตามลำดับไป ถ้าหากผู้หนึ่งเป็น
ผู้ที่มีอรรถยาศัยไม่ใคร่จะนิยมไปในอารมณ์ใดอารมณ์หนึ่งในบรรดาอารมณ์
ทั้ง ๕ คงเป็นไปตามปกติแล้ว ก็สติแต่แต่กำลังแรงของอารมณ์นั้นๆ คือ

ถ้าเสียงวิญญูที่กำลังแรงมากสัททารมณ์ก็ปรากฏขึ้นก่อน ถ้าดอกไม้หรือ
รูปภาพที่สวยงามมีกำลังมากกว่า รูปารมณ์ก็ปรากฏขึ้นก่อน ดังนี้ เป็นต้น

ส่วนการเปลี่ยนแปลงของวิจิตที่เกิดขึ้นรับอารมณ์นั้น ต้องทราบเสีย
ก่อนว่าวิจิตหนึ่ง ๆ คงรับอารมณ์ได้อันหนึ่ง ๆ เท่านั้นจะรับอารมณ์มาก
กว่าหนึ่งไม่ได้ หมายความว่าเมื่อวิจิตหนึ่ง ๆ เกิดขึ้นนั้น ในขณะเดียวกันนั้น
การเห็น, การได้ยิน, การได้กลิ่น, การรู้รส, การถูกต้อง, จะเกิดขึ้น
พร้อม ๆ กันไม่ได้

อนึ่งถึงแม้ว่าวิจิตเกิดรับอารมณ์อย่างเดียวกันก็ตาม แต่ถ้าหากว่า
รูปารมณ์นั้นมีรูปสณฐานและสีสวต่าง ๆ แลว ในวิจิตหนึ่ง ๆ จะรับรูปร่าง
สณฐานด้วยสด้วยพร้อม ๆ กันในวิจิตเดียวกันไม่ได้ หมายความว่าในขณะที่
ที่กำลังชมรูปภาพอยู่นั้น จักขุทวารวิจิตเห็นศีรษะ, ผม, หน้า, หู, จมูก,
ปาก เหล่านี้เกิดขึ้นโดยเฉพาะ ๆ ไป และจักขุทวารวิจิตเห็นส่วนอื่น ๆ
ของร่างกายทั้งหมด คือส่วนกลางและส่วนล่าง ก็คงเป็นไปในทำนอง
เดียวกันนี้ ถ้ารูปภาพนั้นมีการระบายด้วยสีต่าง ๆ แลว จักขุทวารวิจิตก็
เห็นสีต่าง ๆ นนก็เกิดขึ้นโดยเฉพาะ ๆ ไปแต่ที่กำลังชมรูปภาพอยู่ มีความ
รู้สึกและเข้าใจว่าเราเห็นภาพพร้อม ๆ กันในขณะเดียวกันทั้งหมดได้นั้น
ก็เพราะเป็นไปด้วยอำนาจแห่งความเร็วของวิจิต ที่เกิดขึ้นติดต่อกันอย่าง
รวดเร็วที่สุดที่จะหาสิ่งใดมาเปรียบเทียบมิได้ทั้งหมด

จะเห็นว่าวิจิตของนายที่มีการเปลี่ยนแปลงในขณะที่กำลังเสวยอารมณ์
ต่าง ๆ อยู่ นั้น ย่อมเปลี่ยนแปลงย้ายไปตามอวัยวะบ้าง ตามกำลังของ
อารมณ์นั้น ๆ บ้าง ดังที่พระมหาพุทธโฆษาจารย์แสดงไว้ในอัฐฐาสาลินี
อรรถกถาว่า “กถิ ปน จิตตสฺส อารมณฺโตะ สงฺกนฺติ โหนฺตํตี ?
ทฺวํหาเกเรหิ อชฺฌมาสยโต iva วิสยาธิมุตฺตโต iva” การเปลี่ยน
แปลงจากอารมณ์ของวิจิตเป็นไปได้อย่างไร ? การเปลี่ยนแปลงเป็นไป

ได้โดยอาศัยเหตุ ๒ ประการ คือ ๑. ด้วยอำนาจอรรถาัยของผู้นั้น
๒. ด้วยอำนาจความแรงของอารมณ์

๕๐. ถาม นามธรรมและรูปธรรมทั้งสองนี้เป็นสังขตธรรม มีอนิจจลักษณะด้วยกัน
ทั้งสน แต่สำหรับนามธรรมนั้นมีอายุน้อย ส่วนรูปธรรมนั้นมีอายุนั้น ที่
เป็นเช่นนั้นเพราะเหตุไร ?

ตอบ นามธรรมที่มีอายุน้อยนั้นเพราะนามธรรมมีหน้าที่รู้อารมณ์ ในการรู้อารมณ์
นี้มีจิตเป็นประธาน ธรรมชาติของจิตเป็นธรรมชาติไว เมื่อได้รับอารมณ์
ตามหน้าที่ของตนเสร็จเรียบร้อยแล้วก็ดับลง แล้วจิตดวงอื่นๆ ก็เกิดขึ้น
รับอารมณ์ติดต่อกันไปเป็นลำดับแล้วก็ดับลงตามๆ กันไป เมื่อจิตที่เป็น
ประธานดับลงเจตสิกที่เกิดพร้อมกันกับจิตก็ต้องดับลงด้วย ฉะนั้นนาม
ธรรมจึงมีอายุน้อยกว่ารูปธรรม

ฝ่ายรูปธรรมที่มีอายุนั้น ในบรรดารูปธรรมทั้งหลายมีมหาภูตรูป
เป็นประธาน และมหาภูตรูปนี้เป็นธรรมชาติหนัก ด้วยเหตุนี้เมื่อเกิดขึ้น
แล้วจึงตั้งอยู่ได้นาน เมื่อมหาภูตรูปตั้งอยู่ได้นาน อupaทายรูปซึ่งเป็นรูปที่
อาศัยมหาภูตรูปเกิดก็ตั้งอยู่ได้นานด้วย ด้วยเหตุนี้นามธรรมจึงมีอายุน้อยกว่า
นามธรรม

๕๑. ถาม จงแสดงเหตุผลที่ภวังคจิตจะเกิดขึ้น ๒ ขณะ ตทารัมมณะก็เกิดขึ้น ๒ ขณะ
พร้อมทั้งแปลคาถาดังต่อไปนี้

มณินฺธนาตเป อุกฺกิ อสนโตปี สมากเม

ยถา โหติ ตทา จิตฺตํ วตฺถกฺกมภาทิสํกมเม ฯ

(มาในสังขสัจจะปอรรคคา)

ตอบ เหตุ-ผล การเกิดขึ้นของภวังคจิต ๒ ขณะนั้นมีดังนี้ คือ การเกิดขึ้น
สืบต่อกันของภวังคจิต ในสันดานของสัตว์ทั้งหลายในระหว่างที่อารมณ์
ใหม่ยังไม่มาปรากฏนั้นย่อมมีอารมณ์เก่าอยู่ ต่อเมื่อมีอารมณ์ใหม่มาปรากฏ
ขึ้นแล้วในขณะนั้นภวังคจิตที่กำลังรับอารมณ์เก่าอยู่ย่อมมีการทวนไหวขึ้น
กล่าวคือรับอารมณ์เก่าไม่มั่นคง และการเกิดขึ้นสืบต่อของภวังคจิตจะดับ

ลงในขณะที่อารมณ์ใหม่มาปรากฏโดยทันทีนั้นย่อมเป็นไปไม่ได้ เช่นเดียวกับคนที่กำลังวิ่งแข่งในงานกีฬาในขณะที่วิ่งไปถึงหลักชัยนั้น จะหยุดยั้งอยู่ที่ทันทีทันใดในขณะที่ก้าวแรกถึงก็ย่อมหยุดไม่ได้ จะต้องก้าวต่อไปอีก ๒ ก้าวจึงจะหยุดนิ่งลงได้ฉับใด การเกิดขึ้นของภวังคจลนะ ๒ ขณะ ก็เป็นเช่นเดียวกันฉับใดนั้น ดังที่ท่านพระสมุณคลสมาธิ แสดงไว้ในภิกขุภาวณีกาว่า

ยถา เวเคน ชวานโต ชาทุกาโม น ตัญญต
เอวํ ทวักขตฺตํ ภวํกํ อปฺปชชิตฺวา ว นิชฺชติ ฯ

ผู้ที่กำลังวิ่งมาโดยเร็วแม้ว่ามีความประสงค์จะหยุด แต่ก็หยุดนิ่งลงทันทีไม่ได้ต้องก้าวต่อไปประมาณ ๒ ก้าว จึงจะหยุดนิ่งลงได้ฉับใด ภวังคจลนะก็ต้องเกิดขึ้น ๒ ขณะ แล้วจึงจะขาดจากกระแสภวังค์ก็ฉับนั้น

เหตุ-ผล การเกิดขึ้นของตทารัมมณะ ๒ ขณะนั้นมีดังนี้ คือ ๑. เกี่ยวกับกำลังของขวณะ ๒. เกี่ยวกับความเร็วของจิต

ตามธรรมดาเมื่อวิถิจิตยังไม่เกิดนั้น ภวังคจิตก็เกิดขึ้นเรื่อย ๆ เสมอไป ประดุจดังกระแสน้ำที่ไหลลงมาจากที่สูง แต่ถ้าเวลาใดวิถิจิตเกิดเวลานั้นกระแสภวังค์ก็ขาด ฉะนั้น เมื่อขวณะจิตครั้งสุดท้ายได้ดับลงแล้ว ก็ควรที่ภวังคจิตจะเกิดต่อไป แต่ที่มีตทารัมมณะเกิดขึ้น ๒ ขณะต่อจากขวณะนั้น เพราะการเสพอารมณ์ของขวณะมีกำลังแรง สามารถทำให้จิตที่เกิดต่อจากตนนั้นเกิดขึ้นรับอารมณ์ตามตนได้ เมื่อเป็นเช่นนั้นจิตที่เกิดขึ้นรับอารมณ์ต่อจากขวณะนั้นต้องเรียกว่าตทารัมมณจิต จะเรียกว่าภวังคจิตไม่ได้ การที่ขวณะจิตมีกำลังทำให้จิตที่เกิดจากตนสามารถรับอารมณ์ตามตนได้นั้น ต้องมีกำลังพอที่จะทำให้จิตนั้นเกิดได้ถึง ๒ ขณะติดต่อกันด้วยนี้เป็นไปตามธรรมเนียม อุปมาเหมือนกับเรือที่กำลังแล่นทวนกระแสน้ำอยู่ถึงแม่น้ำนั้นจะไหลลงก็ตาม แต่ด้วยอำนาจความแรงของฝีพายจึงทำให้น้ำนั้นทวนกระแสตามเรือขึ้นมาได้บ้างเล็กน้อย ตทารัมมณจิตที่เกิดขึ้นรับอารมณ์ต่อจากขวณะได้นั้นก็เช่นเดียวกัน

หนึ่งที่ได้กล่าวมาแล้วว่า อำนาจความเร็วของจิตก็สามารถทำให้ ตทารัมมจิตเกิดขึ้นรับอารมณ์ต่อจากชวนะได้ถึง ๒ ขณะนั้น อุปมา เหมือนกับผู้ที่ได้เห็นต่อน้ำที่เกิดขึ้นแล้วแตกลง ถึงแม้ว่าฟองน้ำนั้นจะได้ แตกลงอย่างรวดเร็วก็ตาม แต่การเห็นจะต้องแลเห็นด้วยตาทั้งสองข้าง มิใช่เห็นได้ด้วยตาข้างเดียว และการเห็นนั้นก็มิได้เห็นขึ้นพร้อมกันทั้งสอง ข้างทีเดียว หากแต่ข้างใดข้างหนึ่งได้แลเห็นก่อนแล้วอีกข้างหนึ่งก็แลเห็น ตาม

หรืออีกนัยหนึ่ง ในขณะที่ได้ยินเสียงต็ดนิ้วครึ่งหนึ่ง แม้ว่าเสียงต็ด นี้อาจดับลงอย่างรวดเร็วก็ตาม แต่การได้ยินเสียงต็ดนิ้วนั้นต้องได้ยินด้วย หูทั้งสองข้าง หาใช่ได้ยินด้วยหูข้างเดียวไม่ และการได้ยินนี้ก็มิใช่จะได้ยิน พร้อม ๆ กันทั้งสองข้างทีเดียว หากแต่ข้างหนึ่งได้ยินก่อนแล้วอีก ข้างหนึ่งก็ได้ยินตาม ทั้งนี้ก็เพราะว่าตากับหูทั้งสองข้างนี้ มีการรับ อารมณ์ได้อย่างรวดเร็ว ตทารัมมจิตเกิดขึ้นรับอารมณ์ต่อจากชวนะจน ครบ ๒ ขณะ ก็อุปมาดังนี้

คำแปลในคาถามีคำว่า “มณินฺธนาตเป” เป็นต้นนั้นมีดังนี้ เมื่อ มีการกระทบกันระหว่างสุรียกันตะ ก้อนหินกับแสงแดดแล้ว ถึงแม้ไฟ จะไม่มีอยู่ก่อนในก้อนหินนั้นก็จริง แต่ไฟนั้นก็ย่อมปรากฏเกิดขึ้นเป็น ธรรมดา อุปมาข้อนี้ฉันใด วิถีจิตต่าง ๆ ที่ยังไม่ได้ปรากฏว่ามีอยู่ แต่เมื่อ มีการประชุมพร้อมกันระหว่างวัตถุกับอารมณ์เป็นต้นแล้ว วิถีจิตต่าง ๆ เหล่านี้ย่อมปรากฏเกิดขึ้นได้โดยที่น่าอัศจรรย์ก็ฉันนั้น

๕๒. ถ้าม ทำไมตทารัมมจิตจึงเกิดต่อจากอัปนาชวนะไม่ได้ และเกิดต่อจากกาม ชวนะที่มีอารมณ์เป็นบัญญัติ. ไม่หัดคิด, โลกุตตร ก็ได้ ไม่ได้ พร้อมทั้ง แสดงเหตุผลที่ตทารัมมจิตไม่เกิดในสันดานของพรหมทั้งหลาย แต่

จักขุวิญญาณจิต เป็นต้น ซึ่งเป็นกามวิปากพวกเดียวกันกับตทารมณ์นั้น
ทำไมจึงเกิดได้ ?

ตอบ ตทารมณ์จะจิตเกิดต่อจากอุปฺปชวณะไม่ได้นั้น เพราะตทารมณ์จะเหล่านี้
ล้วนแต่เป็นผลของอกุศลและมหากุศลที่เป็นกามชวณะทั้งสน ^๕จะนั้น
ตทารมณ์จะจิตเมื่อจะเกิดก็ต้องเกิดต่อจากอกุศลชวณะ มหากุศลชวณะ
ที่เป็นเหตุของตนโดยตรง ส่วนตทารมณ์จะจิตที่เกิดต่อจากหสิตุปฺปาท
ชวณะ มหากิริยาชวณะ และอกุศลมหากุศลชวณะที่ไม่ใช่เป็นเหตุของ
ตทารมณ์จะจิตโดยเฉพาะได้นั้น ก็เพราะว่าชวณะเหล่านั้นเป็นพวก
กามชวณะด้วยกันจึงเกิดต่อกันได้ อุปมาเหมือนหนึ่งทารกเมื่อจะเดิน
ไปไหนก็ต้องเดินไปตามพ่อแม่ หรือมีจะนั้นก็เดินตามพี่ บ้า น้ำ อา ปู่
ย่า ตา ยาย หรือพี่เลี้ยงนางนมซึ่งเป็นพวกพ้องเดียวกันกับทารก นอก
จากนี้แล้วทารกก็จะไม่ยอมเดินตามบุคคลใด ๆ ทั้งสน ^๕ข้อนี้ฉันใด
ตทารมณ์จะจิตก็ไม่มีเกิดต่อจากอุปฺปนาชวณะได้ก็ฉันนั้น ดังที่ท่าน
อาจารย์ภาวนานันทิกาสอนไว้ว่า

กามตณฺหา สนฺนิทาน- กามนิพฺพตฺตภาวโต

ชนกํ ตํ สมานํ วา ชวณํ อนุพฺนุชฺติ

น ตํ กุณฺณํ ตทาลมฺพํ พาลทารกํ ลีฬฺยา ฯ

ตทารมณ์จะจิตย่อมเกิดขึ้นตาม กามกุศลชวณะ และอกุศลชวณะซึ่ง
เหมือนหนึ่งพ่อแม่ และเกิดขึ้นตามกามกุศล, กามกิริยา, อกุศลชวณะที่
เหมือนหนึ่งกับพี่ บ้า น้ำ อา เป็นต้น ทั้งนี้ก็เพราะตทารมณ์จะจิต
เหล่านี้เกิดขึ้นโดยอาศัยกามกุศล อกุศล ซึ่งมีกามตณฺหาเป็นประธานนั้น
เอง ฉะนั้นตทารมณ์จะจิตจึงเกิดขึ้นตามอุปฺปนาชวณะไม่ได้ อุปมาเหมือน
กับทารกที่กำลังเดินเล่น

ตทารมณ์จะจิตเกิดต่อจากกามชวณะที่มีอารมณ์เป็นบัญญัติ มหัคค-
ตะโลกุตตระไม่ได้นั้น อุปมาเหมือนหนึ่งทารกเมื่อจะติดตามพ่อแม่ ญาติ

พี่น้องไปไหน ๆ ได้ ก็คงติดตามได้แต่เพียงเฉพาะภายในบริเวณที่ทารก
สมควรจะตามไปได้เท่านั้น ถ้าหากว่าพ่อ แม่ หรือญาติพี่น้องเหล่านี้ออก
ไปสู่ป่าประกอบการทำงานอาชีพต่าง ๆ แล้ว ทารกก็ย่อมติดตามไปไม่ได้
ข้อนี้ฉันใด ตทารัมมณะจิตก็เกิดต่อกจากกามชณะที่มีอารมณ์เป็นบัญญัติ
มหัคคต โลกุตตร ไม่ได้ก็ฉันนั้น

การที่ตทารัมมณะจิตไม่เกิดในสันดานของพรหมทั้งหลายนั้น เพราะ
พรหมทั้งหลายไม่ได้ปฏิสนธิด้วยกามวิบาก หากแต่ปฏิสนธิด้วยรูปวิบาก
อรุวิบาก ซึ่งเป็นเชื้อชาติที่ต่างกันกับตทารัมมณะจิต ผู้ที่ปฏิสนธิด้วย
กามวิบากเท่านั้นจึงทำให้ตทารัมมณะจิตเกิดขึ้นได้ในปวัตติกาล ทั้งนี้ก็
เพราะว่ากามปฏิสนธิจิตนี้เป็นปฐมพีชพันธุ์ที่จะทำให้เกิดตทารัมมณะจิตเกิด
ฉะนั้น ตทารัมมณะจิตจึงไม่เกิดแก่พรหมทั้งหลาย ดังที่ท่านวิภาวณิกกา-
จารย์แสดงไว้ว่า

พีชสุสา ภาวโต นตฺถิ พรหมมานํ ปิ อิมสฺสทฺธิ
ปฏิสนฺติ มโน พีชํ กามาวจร สญฺญิตํ ฯ

ตทารัมมณะย่อมไม่มีในสันดานของพรหมทั้งหลาย เพราะไม่มีพีช
พันธุ์จะให้เกิดตทารมณ กามปฏิสนธิจิตอย่างเดียวเท่านั้นที่เป็นพีชพันธุ์
ของตทารมณ

การที่จักขุวิญญาณจิตเป็นต้นย่อมเกิดขึ้นได้นั้น เพราะเกี่ยวกับการ
กระทบกันระหว่างจักขุประสาทกับรูปารมณ โสตปสาทกับสัททารมณนั้น
เอง แม้ว่าตทารัมมณะจิตกับจักขุวิญญาณจิตเป็นต้นเหล่านี้จะเป็นกาม
วิปากพวกเดียวกันก็จริง แต่การเกิดขึ้นของตทารัมมณะจิตนั้นต้องเกี่ยว
กับกามปฏิสนธิจิต ส่วนการเกิดขึ้นของจักขุวิญญาณจิตเป็นต้น มิได้
เกี่ยวกับกามปฏิสนธิจิต หมายความว่าผู้ใดมีจักขุประสาท ผู้นั้นก็ต้องมีการ
กระทบกันระหว่างจักขุประสาทกับรูปารมณเสมอไป เมื่อเป็นเช่นนั้นจักขุ

วิญญาณจิตก็ย่อมเกิดขึ้นเป็นธรรมดา เมื่อจักขุวิญญาณเกิดขึ้นแล้ว การเกิดขึ้นสืบต่อกันระหว่างจิตดวงแรกและดวงหลัง ๆ ก็ย่อมมีขึ้นตามธรรมเนียมของจิตตนิยม เมื่อรูปาวจรพรหมทั้งหลายมีจักขุประสาทโสตปสาทอยู่ ก็เป็นธรรมอยู่เองที่จะต้องมีการกระทบกันระหว่างจักขุประสาทกับรูปารมณ์ โสตปสาทกับสัททอารมณ์ เมื่อมีการกระทบกันดังนี้แล้วจักขุทวารวิถีสตทวารวิถีก็น่าจะเกิดขึ้น เมื่อจักขุทวารวิถีสตทวารวิถีก็น่าจะเกิดขึ้นแล้ว จักขุวิญญาณ โสตวิญญาณ สัมปฏิจฉนั้นะ สันตัตถะ ซึ่งเป็นกามวิปากเหล่านี้ก็ย่อมเกิดขึ้นตามกันไปเป็นลำดับ ๆ

๕๓. ถาม จงแสดงความเกิดขึ้นตามลำดับแห่งวิถิจิตของแมลงวัน ในขณะที่ถูกตีด้วยก้อนจนถึงแก่ความตาย ?

ตอบ การเกิดขึ้นตามลำดับแห่งวิถิจิตของแมลงวันที่ถูกตีด้วยก้อนจนถึงแก่ความตายนั้นมีดังนี้คือ ในขณะที่ถูกตีด้วยก้อนนั้นมโนทวารวิถีก่อนเป็นครั้งแรก ต่อมาภายหลังก็เกิด เมื่อภายหลังทวารวิถิตดับลงแล้วตทวารวิถิก็น่าจะเกิดต่อเพียง ๑ วิถีก่อนนั้น ต่อเนื้อมารณาสันนมนทวารวิถีก็น่าจะเกิดขึ้น เป็นครั้งสุดท้าย

หมายความว่าในขณะที่ถูกตีด้วยก้อนนั้น ปญฺจทวารวชฺชนะจิต มีอาจจะเกิดขึ้นทำหน้าที่พิจารณาอารมณ์ใหม่คือการตัดกระแสภวังค์ได้ ด้วยเหตุนี้มโนทวารวชฺชนะจึงเกิดขึ้นทำหน้าที่พิจารณาอารมณ์ใหม่ คือการตัดกระแสภวังค์แทนลำดับ จากนั้นชวณะจิต ๕ ครั้ง ที่มีอารมณ์ กรรมกรรมนิมิต คตินิมิต อย่างใดอย่างหนึ่งได้เกิดขึ้นและดับลง ต่อแต่นั้นภวังคจิตเกิดต่อไป และภายหลังทวารวิถีที่มีชวณะ ๕ ครั้งก็เกิดขึ้นรับโสภณูปพารมณแล้วดับลงหลังจากชวณะภายหลังทวารวิถี ๕ ครั้งดับลงแล้ว ภวังคจิตก็เกิดต่อ จากนั้นตทวารวิถีก็น่าจะเกิดขึ้นรับโสภณูปพารมณที่ดับไปแล้ว ๑ วิถีก่อนนั้น ต่อเนื้อมารณาสันนมนทวารวิถีก็น่าจะมีอารมณ์เป็นกรรม กรรมนิมิต คตินิมิต อย่างใดอย่างหนึ่งก็เกิดขึ้นเป็นครั้งสุดท้าย

๕๔. ถาม บัณฑิตทั้งหลายกล่าวว่า การเกิดขึ้นของวิปากนั้นแน่นอนไม่มีการเปลี่ยนแปลง ส่วนการเกิดขึ้นของชวะนั้นไม่แน่นอนมีการเปลี่ยนแปลงก็มี ไม่มีการเปลี่ยนแปลงก็มี อยากทราบว่าวิปากแน่นอนไม่มีการเปลี่ยนแปลงนั้นอย่างไร ชวะนั้นมีการเปลี่ยนแปลงบ้างไม่เปลี่ยนแปลงบ้างไม่แน่นอนนั้นอย่างไร ให้อธิบาย ?

ตอบ การเกิดขึ้นของวิปากแน่นอนไม่มีการเปลี่ยนแปลงนั้น หมายความว่าเวลาใดได้ประสบกับอดีตอริหารมณแล้ว จักขุวิญญาณจิตเป็นต้น จนถึงสัมปฏิจันนะ, สันตึระณะ, ตทารัมณจิตเหล่านี้ต้องเป็นกุตวลวิปากทั้งสิ้น และในวิถีจิตเหล่านี้โดยเฉพาะ สันตึระณจิต ตทารัมณจิตทั้งสองพวกนี้ย่อมเกิดพร้อมด้วยโสมนัสสเวทนาเสมอ ถ้าอารมณ์นั้นเป็นอริหารมณชคตารมณ (สภาวะอริหารมณ) จักขุวิญญาณจิตเป็นต้นจนถึงสัมปฏิจันนะ, สันตึระณะ, ตทารัมณจิตเหล่านี้ต้องเป็น กุตวลวิปากเช่นเดียวกัน และในวิถีจิตเหล่านี้ โดยเฉพาะสันตึระณจิต ตทารัมณจิตทั้งสองพวกนี้ย่อมเกิดพร้อมด้วยอุเบกขาเวทนาเสมอไป ถ้าอารมณ์นั้นเป็นอดีตอริหารมณ หรืออนิหารมณชคตารมณ (สภาวะอนิหารมณ) แล้ว จักขุวิญญาณจิตเป็นต้นจนถึงสัมปฏิจันนะ, สันตึระณะ, ตทารัมณจิต, เหล่านี้ต้องเป็นอกุตวลวิปากเกิดพร้อมด้วยอุเบกขาเวทนาอย่างเดียว ดังนี้แหละที่บัณฑิตทั้งหลายจึงกล่าวว่า การเกิดขึ้นของวิปากนั้นไม่มีการเปลี่ยนแปลง

ส่วนการขึ้นของชวะนั้นมีการเปลี่ยนแปลงไม่แน่นอนนั้น หมายความว่า เวทนาที่ประกอบชวณะจิตไม่ต่างกันกับอารมณ์นั้นเอง กล่าวคือปุชชนทั้งหลายที่ยังมีสัญญาวิปลาส, จิตตวิปลาส, ทิฏฐิวิปลาส, และพระเสกขบุคคลทั้งหลายที่ยังมีสัญญาวิปลาส, จิตตวิปลาส. ย่อมมีเวทนาที่ประกอบกับชวณะของบุคคลเหล่านี้เกิดขึ้นไม่แน่นอน กล่าวคือ บางทีก็เกิดขึ้นตรงกับอารมณ์ บางทีก็ไม่ตรงกับอารมณ์ การเกิดขึ้น

ของกุศล - อกุศล โสมนัสสชวณะ ในอดีตอภิวรรณกัฏฐิ การเกิดขึ้น
ของกุศล-อกุศล อุเบกขาชวณะในอภิวรรณกัฏฐิ การเกิดขึ้น
ของโทสะชวณะในอดีตอภิวรรณกัฏฐิหรืออนิภิวรรณกัฏฐิ เหล่านี้
ล้วนแต่เป็นไปตามธรรมดาอยู่แล้ว

แต่ทว่าบรรดาบุคคลทั้งหลายนั้นเมื่อประสพกับอดีตอภิวรรณกัฏฐิ บางคน
โทสะชวณะเกิดขึ้นด้วยอำนาจวิปลาสธรรมก็มี บางคนอกุศลอุเบกขา
ชวณะ เกิดขึ้นด้วยอำนาจวิปลาสธรรมและโทสะ, โมหะ, คือความหลง
ความไม่รู้และมานะก็มี บางคนกุศลอุเบกขาชวณะเกิดขึ้นด้วยอำนาจ
สติ-สัมปชัญญะก็มี

เมื่อประสพกับอภิวรรณกัฏฐิ บางคนโทสะชวณะเกิดหรืออกุศล
โสมนัสสชวณะเกิดด้วยอำนาจวิปลาสธรรมก็มี บางคนกุศลโสมนัสส-
ชวณะเกิดขึ้นด้วยอำนาจสติสัมปชัญญะหรือสัทธาก็มี

เมื่อประสพกับอดีตอภิวรรณกัฏฐิ หรืออนิภิวรรณกัฏฐิบางคน
อกุศลโสมนัสสชวณะหรืออกุศลอุเบกขาชวณะ เกิดขึ้นด้วยอำนาจวิปลาส
ธรรมและโมหะคือความหลงความไม่รู้ก็มี บางคนกุศลโสมนัสสชวณะ
หรือกุศลอุเบกขาชวณะเกิดขึ้นด้วยสติสัมปชัญญะก็มีเป็น ไปดังนี้แหละ
ท่านจึงกล่าวว่า การเกิดขึ้นของชวณะนั้นไม่แน่นอนมีการเปลี่ยนแปลงได้
ชวณะที่ไม่มีการเปลี่ยนแปลงนั้นได้แก่กิริยาชวณะ

หมายความว่าเวลาใดพระอรหันต์ทั้งหลายได้ประสพพบกับอดีตอภี-
วารณกัฏฐิเวลานั้นโสมนัสสกิริยาชวณะย่อมเกิด เวลาใดได้ประสพกับ
อภิวรรณกัฏฐิ หรืออดีตอภิวรรณกัฏฐิ, อนิภิวรรณกัฏฐิแล้ว เวลา
อุเบกขากิริยาชวณะก็เกิด อันนี้แหละเป็นชวณะที่แน่นอนไม่มีการเปลี่ยนแปลง

ข้อนี้ก็จะมีคำแย้งขึ้นมาว่า เมื่อขณะที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าหรือพระ
อรหันต์ทั้งหลายได้ทรงพบเห็นเปรตจำพวกต่าง ๆ นั้น ในขณะนั้นก็ทรง

ยัมได้ นี่เป็นโสมนัสกิริยาขณะเกิดขึ้นรับอารมณ์เปรตนั้นมิใช่หรือ ?
 ขอแก่วามิใช่เป็นไปดังนี้ คือในขณะที่เห็นเปรตนั้น วิถีจิตต้องเป็น
 อเบกขาภิรยาขณะเกิดขึ้นก่อน ต่อมาเมื่อได้ทรงพิจารณาถึงสภาพความ
 เป็นอยู่ของเปรตที่ต้องเสวยความทุกข์ยากลำบากต่าง ๆ โดยประการทั้งปวง
 อยู่ก็เพราะบาป-อกุศลที่ตนได้ก่อสร้างไว้ แล้วทรงระลึกถึงความเป็นไป
 ของพระองค์ว่าได้ทรงพ้นแล้วจาก อปายภย, วินิปาติกภย, ทจจริตภย,
 สังสารวัฏฏภย, ซึ่งเป็นคุณสมบัติที่มีอยู่ภายในพระองค์ก็ทรงยัมด้วยความ
 พอพระทัย

การที่เข้าใจว่าทรงยัมในขณะที่ทรงทอดพระเนตรเห็นเปรตนั้น อันนี้
 เป็นความเร็วของวิถีจิตที่มีอารมณ์เป็นเปรต และวิถีจิตที่มีอารมณ์เป็น
 คุณสมบัติเกิดขึ้นติดต่อกันอย่างรวดเร็วนี้เอง เพราะโสมนัสกิริยาขณะ
 ที่ทำให้เกิดการยัมได้นั้นก็มีใช้มีอารมณ์เป็นเปรต หากแต่มีอารมณ์ที่เป็น
 คุณสมบัติที่มีอยู่ภายในพระองค์ต่างหาก

๕๕. ตาม จงยกตัวอย่าง อกุศลขณะที่มีเวทนาไม่ตรงกันกับอารมณ์ ด้วยอำนาจ
 ต่าง ๆ มาแสดงให้เห็นด้วย ?

ตอบ ๑. โทสะขณะที่เกิดขึ้นนอติอฏฐารมณ หรืออฏฐมัญญัตตารมณด้วยอำนาจ
 วิปลาสธรรมนั้นเช่นเดียวธิย หรือบุคคลที่นับถือลัทธินอกพระพุทธ
 ศาสนา ในขณะที่ได้เห็นพระพุทธรูป ภิกษุ-สามเณร, ที่มีอันทรียสงบ
 ระวัง ผิพรรณผ่องใสกิติ หรือในขณะที่กำลังอ่าน กำลังฟังพุทธประวัติ
 หรือเรื่องราวของพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับ รูป-นาม ชันธ ๕ กิติ ใน
 ขณะนั้นความไม่พอใจก็เกิดขึ้น หรือบางคนเมื่อได้เห็นสิ่งที่มิชีวิตและ
 ไม่มีชีวิตทั้งดงาม หรือได้ยินได้ฟังคำกล่าวขวัญยกย่องชมเชยสรรเสริญ
 ในสิ่งที่มิชีวิตและไม่มีชีวิตที่เป็นปฏิบัติแก่ตนกิติ ดังนั้นแล้วความไม่
 พอใจก็เกิดขึ้น อันนี้เองเป็นโทสะขณะเกิดขึ้นในอติอฏฐารมณ หรือ
 อฏฐมัญญัตตารมณด้วยอำนาจวิปลาสธรรม

๒. โทสะชวณะที่เกิดขึ้นในอติอริยกรรม หรืออริยกรรมชัณฐิตารมณด้วยอำนาจโมหะนั้น คือบางคนเมื่อได้เห็นผู้ที่กำลังปฏิบัติวิปัสสนา หรือกำลังศึกษาเล่าเรียนพระอภิธรรม หรือได้ยินข่าวกล่าวกันถึงเรื่องปฏิบัติวิปัสสนาที่ถูกต้อง หรือเรื่องบาป-บุญ-นรก-สวรรค์-การเกิด-การตาย ความเป็นไปของรูปนามขันธ ๕ แล้วก็รู้สึกไม่พอใจเกิดขึ้นได้ กล่าวคำคัดค้าน, ตำหนิ, ตั้แย้ง กัดติ บางคนเมื่อได้เห็นได้ยินสิ่งที่ดีที่สวงามแล้ว แต่ก็คิดไม่ถึงมองไม่เห็นในสิ่งนั้น ๆ ว่ามีความดีเพียงใดแค่นั้น คำที่คิดไม่ถึงมองไม่เห็นนี้แหละ ความไม่พอใจ กลุ้มใจ, เสียใจ, จึงเกิดขึ้น อันนี้แหละเป็นโทสะชวณะที่เกิดขึ้นในอติอริยกรรม หรืออริยกรรมชัณฐิตารมณด้วยอำนาจโมหะความหลงความไม่รู้

๓. อกศลอบกขาชวณะที่เกิดขึ้นในอติอริยกรรมด้วยอำนาจวิปลาสธรรมนั้น คือผู้ที่เป้นพหุศาสนิกบางจำพวกที่ยังไม่ได้รับการอบรมจิตใจในด้านธรรมชั้นสูงซึ่งเป็นมูลรากอันสำคัญในพระพุทธศาสนา กล่าวคือการศึกษาพระอภิธรรมและการปฏิบัติวิปัสสนาในสำนักอาจารย์ที่ถูกต้อง มีแต่การศึกษาวิชาในทางโลกส่วนเดียว แต่ผู้นั้นมีนิสัยชอบฟังการได้วาทีเพื่อหาความสนุกเพลิดเพลินด้วยเรื่องต่าง ๆ เหล่านั้น

วันหนึ่งได้ฟังคำบรรยายถึงเรื่องการตายแล้วเกิด นรก-สวรรค์มีจริง ต้นไม้เป็นสิ่งที่ไม่มีชีวิต ตรงกันข้ามกับสิ่งที่มีชีวิต แล้วยกหลักฐานขึ้นกล่าวอ้าง อุปมาอุปไมยเปรียบเทียบให้เห็นความแตกต่างกันเป็นที่น่าฟังน่าเชื่ออยู่มากยากที่จะหาผู้มาบรรยายได้ดังนี้ ในขณะที่เขาเองรู้สึกแต่เพียงว่า มีความพอใจในบุคคลที่กำลังบรรยายอยู่เท่านั้น แต่ไม่มีความสนุกสนานรื่นเริงบรรเทิงใจแต่ประการใด อันนี้แหละเป็นอกศลอบกขาชวณะที่เกิดขึ้นในอติอริยกรรมด้วยอำนาจวิปลาสธรรม

๔. อกศลอบกขาชวณะที่เกิดขึ้นในอติอริยกรรมด้วยอำนาจโทสะนั้น คือผู้ที่กำลังมีความเสียใจโดยอาศัยโรคพษณะ ญาติพษณะ หรือโรคพษณะอย่างใดอย่างหนึ่งนั้น ถึงแม้ว่าในขณะที่นั้นตนจะมีโอกาสได้

ไปชมงานนักขัตฤกษ์อันมหิพาเป็นพิเศษเพียงใดก็ตาม แต่ส่วนภายในใจนั้นคงมีแต่ความพอใจในอารมณ์ต่าง ๆ เท่านั้น หาได้รู้สึกเบื่อกันสำหรับใจแม้แต่ประการใด ๆ ไม่ อันนี้แหละเป็นอกุศลอุเบกขาชวนะที่เกิดขึ้นในอติอภิวรรณด้วยอำนาจโทสะชวนะ

๕. อกุศลอุเบกขาชวนะที่เกิดขึ้นในอติอภิวรรณด้วยอำนาจโมหะนั้น คือผู้ที่เป็นคนขวนขวายที่ไม่เคยได้พบเห็นวัตถุสิ่งของอันมีค่าและงดงามมาก่อนแต่อย่างใดเลย อยู่มาวันหนึ่งชาวชนบทผู้นั้นมีโอกาสเข้าไปชมเมืองหลวง เมื่อขณะเดินผ่านตามถนนสายต่าง ๆ แล้วได้พบเห็นร้านขายเครื่องเพชรพลอยที่ดีมีราคาสูงบ้าง เครื่องแก้วเจียรนัยที่ดัดเลิศจึง และวัตถุสิ่งของต่าง ๆ นั้นตนเองไม่เคยเห็นและไม่เคยมีใช้ ราคาสิ่งของเหล่านี้จะถูกแพงประการใดตนก็ไม่มีความรู้เลย เมื่อมองสิ่งของต่าง ๆ นั้นแล้ว ก็คงมีความรู้สึกเฉย ๆ เพียงชอบชมดูเท่านั้น นี่เป็นอกุศลอุเบกขาชวนะที่เกิดขึ้นในอติอภิวรรณด้วยอำนาจโมหะความไม่รู้

๖. อกุศลอุเบกขาชวนะที่เกิดขึ้นในอติอภิวรรณด้วยอำนาจมานะ นั้น คือบุคคลที่มีฐานะอันสูงเมื่อได้รับวัตถุสิ่งของที่เป็นเครื่องอุปโภคบริโภคอันปราณีตนนั้น ในขณะที่นั้นคงมีความรู้สึกเกิดขึ้นแต่เพียงเฉย ๆ เพราะสิ่งของเหล่านั้นตนเคยใช้เคยบริโภคมาแล้ว นี่แหละเป็นอกุศลอุเบกขาชวนะที่เกิดขึ้นในอติอภิวรรณด้วยอำนาจมานะ

๗. อกุศลโสมนัสชวนะที่เกิดขึ้นในอภิวรรณด้วยอำนาจวิปลาสธรรมนั้น คือผู้ที่ไม่เคยมีสิ่งของที่ดีงามไว้ใช้สอย หรืออาหารดี ๆ รับประทาน เมื่อได้รับสิ่งของดังกล่าวแล้วนี้ เพียงแต่เป็นชนิดที่ดีงามตามธรรมดาไม่ประเสริฐเท่าใดนัก ผู้นั้นก็มีความปลื้มตื้นดีอย่างยิ่ง อันนี้แหละเป็นอกุศลโสมนัสชวนะ ที่เกิดขึ้นในอภิวรรณด้วยอำนาจวิปลาสธรรม

๘. อุกุศลโสมนัสสวณะที่เกิดขึ้นในอธิกนิฏฐารมณ หรืออนิฏฐ-
มัตถตารมณ ด้วยอำนาจวิปลาสธรรมนั้น เช่นอีแร้งชอบสุนัขเนาหรือ
ซากศพ สุนัขชอบอุจจาระ บางคนชอบตุ๋น ชอบฟัง ชอบคบ ชอบกิน
ในสิ่งที่ไม่ดี หรือคนวิกลจริตชอบเก็บสิ่งของที่เลวๆ ไว้ อันนี้แหละเป็น
อุกุศลโสมนัสสวณะที่เกิดขึ้นในอธิกนิฏฐารมณ หรืออนิฏฐมัตถตารมณ
ด้วยอำนาจวิปลาสธรรม

๙. อุกุศลอุเบกขาสวณะที่เกิดขึ้นในอธิกนิฏฐารมณ หรืออนิฏฐ-
มัตถตารมณด้วยอำนาจวิปลาสธรรมนั้น เช่นผู้ที่ชอบดูนกไทยที่ถูก
ประหารชีวิต หรือกำลังถูกลงอาญาด้วยการเขียนดี และผู้ที่มีอาชีพใน
การจัดทำศพได้แก่พวกสบนหรือพวกสัปเหร่อเหล่านี้ ในขณะที่ตนกำลัง
ทำกำลังเห็นอยู่ในเวลานั้น เพียงแต่ชอบดูชอบทำเท่านั้น หากได้มีความ
ชื่นชมยินดีปรีดาแต่ประการใดไม่ อันนี้แหละเป็นอุกุศลอุเบกขาสวณะที่
เกิดขึ้นในอธิกนิฏฐารมณ หรืออนิฏฐมัตถตารมณด้วยอำนาจวิปลาส
ธรรม

๑๐. อุกุศลโสมนัสสวณะ หรืออุกุศลอุเบกขาสวณะที่เกิดขึ้นใน
อธิกนิฏฐารมณ หรืออนิฏฐมัตถตารมณด้วยอำนาจโมหะนั้น เช่นทารก
ที่กำลังขย้ออุจจาระเล่น หรือบางทีก็กินอุจจาระนั้น และบางคนที่ไม่รู้ใน
ความประพฤติเป็นไปของบุคคล บางจำพวกที่มีความทุจริตแฝงอยู่ หลง
เข้าไปติดต่อกับหาสมาคมด้วย อันนี้แหละเป็นอุกุศลโสมนัสสวณะหรือ
อุเบกขาสวณะที่เกิดขึ้นในอธิกนิฏฐารมณ หรืออนิฏฐมัตถตารมณด้วย
อำนาจโมหะ

รายการหนังสือหลักสูตรของการศึกษาพระอภิธรรม

ในอภิธรรมมหาวิทยาลัย แห่งประเทศไทย

ณ วัดระฆังโฆสิตารามวรมหาวิหาร กรุงเทพมหานคร

๑. หลักสูตรจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปริญญาตรี ๑, ๒, ๖	ราคา	เล่มละ ๑๒๐ บาท
๒. ปัญหาและเฉลย ,, ,, ,,	,,	๕๐ บาท
๓. คู่มือการศึกษาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ,, ,, ,,	,,	๖๐ บาท
๔. หลักสูตรจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปริญญาตรี ๓, ๖	,,	๑๐๐ บาท
๕. ปัญหาและเฉลย ,, ,, ,, ,,	,,	๕๐ บาท
๖. หลักสูตรจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเอก (มาติกาโชติค)	,,	๘๐ บาท
๗. ปัญหาและเฉลย ,, ,, ,,	,,	๕๐ บาท
๘. นามวิถีสถาปนา ปริญญาตรี ๔	,,	๖๐ บาท
๙. นาม-รูปวิถีสถาปนา	,,	๖๐ บาท
๑๐. กัมมจักกัสม์ เล่มที่ ๑ ปริญญาตรี ๕	,,	๘๕ บาท
๑๑. ,, ,, ๒ ,, ๕	,,	๕๐ บาท
๑๒. กัมมจักกัสม์ เล่ม ๑ ปริญญาตรี ๕	,,	๑๐๐ บาท
๑๓. ,, ,, ๒ ,,	,,	๕๐ บาท
๑๔. ปฏิสนธิจักกัสม์ ปริญญาตรี ๕	,,	๕๐ บาท
๑๕. มรรคแปดจักกัสม์ ปริญญาตรี ๕	,,	๕๐ บาท
๑๖. ปัญหาและเฉลย ,, ,, ,,	,,	๘๐ บาท
๑๗. ปฏิสนธิสมาธิปนา ปริญญาตรี ๘	,,	๑๕๐ บาท
๑๘. ปัญหาและเฉลย ,, ,, ๘	,,	๘๐ บาท
๑๙. สมถกรรมฐานที่ปนา ปริญญาตรี ๘	,,	๘๐ บาท
๒๐. ปัญหาและเฉลย ,, ,, ๘	,,	๗๐ บาท
๒๑. วิปัสสนากรรมฐานที่ปนา ปริญญาตรี ๘	,,	๕๐ บาท
๒๒. ปัญหาและเฉลย ปริญญาตรี ๘	,,	๖๐ บาท
๒๓. ธาตุกลาปกรรม	,,	๘๐ บาท
๒๔. ปัญหาและเฉลยของธาตุกลาปกรรม ๒ เล่มๆ ละ	,,	๘๐ บาท
๒๕. ขมกปกรรม เล่ม ๑	,,	๑๐๐ บาท
๒๖. ,, ,, ,, ๒	,,	๒๐๐ บาท
๒๗. ขมกปกรรม เล่ม ๓	,,	๑๕๐ บาท
๒๘. คัมภีร์มหาปัญฐาน	,,	๒๗๐ บาท
๒๙. ปัญหาและเฉลยขมก เล่ม ๑-๒	,,	๑๐๐ บาท
๓๐. ปัญหาและเฉลยในคัมภีร์มหาปัญฐาน	,,	๕๕ บาท
๓๑. อภิธรรมสำหรับประชาชน ๘ ปริญญาตรี เล่มเดียวจบ	,,	๔๕๐ บาท
๓๒. คู่มือสร้างทานการกุศล	,,	๖๐ บาท
๓๓. หลักสูตรอภิธรรมมิกตรี (อาจารย์ตรี) เล่มที่ ๑	,,	๕๐ บาท
๓๔. ,, ,, ,, เล่มที่ ๒	,,	๖๐ บาท
๓๕. ,, ,, ,, เล่มที่ ๓	,,	๗๐ บาท
๓๖. ภาพสมัยปิโยคนัยและสังคหณัย	ราคาแผ่นละ	๒๐ บาท
๓๗. ภาพแสดงเนอความพระอภิธรรม ๕ อย่าง	,,	๒๐ บาท
๓๘. ภาพแสดงภมี ๓๑ (เต็ม-ซีก)	,,	๒๐ บาท
๓๙. แผนผังพุทธศาสนา	,,	๒๐ บาท
๔๐. ภาพแสดงภวจักร	,,	๒๐ บาท

ผู้สนใจเชิญติดต่อได้ที่สำนักงานอภิธรรมมหาวิทยาลัย คณะ ๑ วัดระฆังโฆสิตารามวรมหาวิหาร ได้ทุกวัน

กรุงเทพมหานคร ๑๐๑๐๐ โทร. ๔๑๔๕๔๖